

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 19 września 2016 r.

Poz. 5551

UCHWAŁA Nr XX/117/16

RADY GMINY MIEŚCISKO

z dnia 26 sierpnia 2016 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2019”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. 2016 r. poz. 446), art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 r. poz. 1446 ze zm.) Rada Gminy Mieścisko uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2019” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Mieścisko.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
(-) Elżbieta Kapczyńska

Załącznik do Uchwały Nr XX/117/16
Rady Gminy Mieścisko
z dnia 26 sierpnia 2016 r.

***GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY MIEŚCISKO
NA LATA 2016-2019***

Opracowano na zlecenie

Wójta Gminy

Mieścisko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma z dnia 29.12.2015r. nr Po.5120.9307.1.2015

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
/-/ mgr Jolanta Goszczyńska

Wstęp	4
1.1. Rys geograficzno - historyczny gminy Mieścisko	4
1.2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	7
1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	7
1.3.1. Rozstrzygnięcia ustawowe.....	7
1.3.2. Dokumenty programowe.....	8
1.3.3. Pozycje o charakterze pomocniczym.....	8
2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	9
2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku.....	9
2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	10
2.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
2.4. Strategia rozwoju powiatu wągrowieckiego.....	13
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Mieścisko	14
3.1. Wykaz obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru.....	14
3.2. Wykaz zabytków nieruchomych w ewidencji konserwatorskiej.....	16
3.3. Wykaz zespołów zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	44
3.4. Krajobraz kulturowy gminy Mieścisko	44
3.5. Zabytki archeologiczne.....	46
3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru.....	46
3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazu.....	46
3.5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków	47
3.5.4. Zarys osadnictwa na terenie gminy Mieścisko.....	47
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego	53
4.1. Stan zachowania najcenniejszych zabytków i dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy Mieścisko.....	53
4.2. Uwarunkowania ochrony zabytków i dziedzictwa archeologicznego wynikającego z programów wewnętrznych.....	59
4.3. Uwarunkowania ochrony zabytków i dziedzictwa archeologicznego wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	61
4.4. Uwarunkowania ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego wynikające z obszarów ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	62

5.	Cele gminnego programu opieki nad zabytkami.....	64
6.	Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	65
6.1	Realizacja <i>Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mieścisko na lata 2011-2014</i>	65
6.2.	Określenie sposobów realizacji celów gminnego programu opieki nad zabytkami.....	66
6.3.	Sporządzenie i ciągła aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.....	67
6.4.	Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.....	68
6.5.	Określenie sposobów realizacji celów gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
7.	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
8.	Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	71
9.	Niektóre zewnętrzne źródła finansowania ochrony zabytków wobec założeń gminnego programu opieki nad zabytkami.....	71

Załączniki

Bibliografia

Wstęp

Sporządzenie programu opieki nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego ustawa *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (art. 87 ustawy z dn. 10 września 2014 r., Dz. U. 2014 poz. 1446). Program ma na celu regulowanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, poprawę stanu zachowania zabytków i ich wyeksponowania dla szerokiego grona odbiorców oraz sformułowanie zadań, jakie winny być realizowane w zakresie ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami ma uzupełniać inne akty prawne związane z planowaniem i rozwojem terenu gminy, przedmiotem w nim jest gmina Mieścisko w powiecie wągrowieckim, w województwie wielkopolskim. Dotyczy on całego administracyjnego obszaru gminy wraz ze znajdującymi się na tym terenie obiektami zabytkowymi i stanowiskami archeologicznymi. Program opieki nad zabytkami powinien przyczynić się do rozwoju gminy Mieścisko poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, ich prawidłowej adaptacji i rewaloryzacji, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

Ważnym jest aby poprawa ta przebiegała przy współudziale lokalnej społeczności, wywołując w niej uczucie przynależności i wzmacnianie poczucia tożsamości. Przybliżyć mogłaby to edukacja w sferze ochrony zabytków i współpraca lokalnych środowisk.

Program opieki nad zabytkami gminy Mieścisko, według ustawy *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, musi być aktualizowany. Wymaga opracowywania co 4 lata, ze sporządzanym przez wójta sprawozdaniem z jego przebiegu raz na 2 lata. Późniejsze, zawarte w nim, zmiany powinny odnosić się do nowych przepisów dotyczących ochrony zabytków i nowych strategii lokalnych oraz uwzględniać zmiany zachodzące w zakresie obiektów zabytkowych.

Program przyjęty uchwałą ma wyznaczać drogę działań podejmowanych dla poprawy szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz wyznaczyć trendy w promocji tych pojęć wśród mieszkańców danego terenu.

1.1. Rys geograficzno – historyczny

Gmina Mieścisko przynależy do powiatu wągrowieckiego w województwie wielkopolskim. Obszar, który zajmuje to 13560 hektarów. Na terenie gminy zamieszkuje blisko 6000 osób. W skład tej wiejskiej gminy wchodzi 22 sołectwa Są to:

Budziejewko
Budziejewo
Gołaszewo
Gorzewo
Jaroszewo Drugie
Jaroszewo Pierwsze
Jaworówko
Kłodzin
Mieścisko
Miłosławice
Mirkowice
Nieświastowice
Piastowice
Płaskowo
Podlesie Kościelne
Podlesie Wysokie
Popowo Kościelne
Sarbia
Wielą
Zakrzewo
Zbietka
Żabiczyn

Oprócz miejscowości sołeckich na obszarze gminy Mieścisko znajduje się jeszcze osiem wsi:

Gółka
Mirkowiczki
Popowo-Huby
Popowo-Kolonia
Strzeszkowo
Tumidaj
Wybranówko
Wymysłowo

Pod względem geomorfologicznym obszar gminy Mieścisko znajduje się w obrębie makroregionu Pojezierza Gnieźnieńskiego. Pod względem geomorfologicznym położona jest

na nizinie Wielkopolsko – Kujawskiej, w pasie Wysoczyzny Gnieźnieńskiej, w części Pradoliny Welny.

Większość gminnego obszaru stanowią użytki rolne. Pozostałą część lasy, łąki, tereny przyrzeczne oraz zadrzewienia ochronne śródpolne, przywodne i przydrożne, najczęściej występujące w formie pasów o układach jedno- lub dwurzędowych a także obszary wiejskie. Taki wygląd rzeczy podyktowany jest formą terenu, który tu ukształtowała wspomniana już rzeka Welna a przede wszystkim wcześniejsza działalność lądolodu. Od początku przebywania na tych terenach grup ludzkich rzeka odgrywała znaczącą rolę. Okolice cieków wodnych były najdogodniejszymi miejscami do lokowania osadnictwa. Na terenie gminy osadnictwo znane jest już z epoki kamienia a dokładnie ze schyłkowej fazy paleolitu. Poprzez następne okresy społeczności intensywnie penetrowały okolice aż do okresu średniowiecza. Z terenu gminy Mieścisko znane jest blisko tysiąc stanowisk archeologicznych. Nie zachowały się czytelne ślady osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza. Wygląd wsi na terenie gminy Mieścisko zapewne nie różnił się od typowej zabudowy z terenu Wielkopolski, co powodowały uwarunkowania historyczne. Według wielkopolskiego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, przekształcenia zachodzące od XII do XV wieku były tak silne i kompleksowe, że doprowadziły do gruntownego zatarcia uregulowań przestrzennych wsi z wcześniejszych wieków. Wszelkie informacje dotyczące pierwszych wsi są sporadyczne. Pierwsza wzmianka pisana tyczy się Żabicy i pochodzi z roku 1216, reszta ujęta jest w zapisach XIV i XV – wiecznych. Mieścisko było jedynym ośrodkiem miejskim, położone z dala od głównych szlaków, ułożone nad rzeką Welną, w puszczy Goła. Od roku 1474, nadane na prawie magdeburskim, zyskało urząd wójta. W wieku XVII na obszarach wiejskich spotykamy się z kolejną falą zmian, w tym okresie nastąpił rozwój folwarków szlacheckich. Według istniejących dokumentów samo miasto Mieścisko posiadało w tym czasie zaledwie dwóch rzemieślników, czterech zagrodników i młyn. Dopiero wiek następny wprowadził większe ożywienie gospodarcze w Mieścisku a w roku 1793 miasto i okoliczne wsie dostały się pod panowanie Pruskie. Wiek XIX i uwłaszczenie chłopów dało kolejne przeobrażenia na terenach wiejskich. Zmiana systemu rolnego z trójpólówki na płodozmian spowodowała rozproszenie osadnictwa. Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. Mieścisko było siedzibą Komisariatu dla Obszarów Wiejskich, a od 1929 r. Wójtostwa Obwodowego. W 1934 r., po reformie administracyjnej, Mieścisko straciło prawa miejskie. Od tego czasu stało się siedzibą gminną z podlegającymi jej 28 wsiami.

1.2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Cele opracowania określa art. 87 ust. 2 z dn. 10 września 2014 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr . 2014 poz. 1446). Są to:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

1.3.1. Rozstrzygnięcia ustawowe

Ochrona zabytków zadeklarowana została jako konstytucyjny obowiązek Państwa (art. 5 Konstytucji RP).

Zgodnie z *Ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (Dz. U. z 2016r. poz. 446) w zakresie zadań własnych realizuje sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - art. 7 ust 1 pkt 9 oraz konstataje, że: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Z art. 87 z dn. 10 września 2014r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014r.) wynika obowiązek sporządzenia przez gminę *gminnego programu opieki nad zabytkami*.

Art. 87 ust 1 mówi: zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje *Program* (art. 87 ust. 3), który ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust.4). Z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy (art.87 ust. 5).

1.3.2. Dokumenty programowe

W *Gminnym programie opieki nad zabytkami dla gminy Mieścisko na lata 2016-2019* zawarte zostały dokumenty odnoszące się do zabytków z terenu całej gminy Mieścisko. Treść ich odnosi się do uwarunkowań ochrony miejsc i obiektów zabytkowych. W *Programie* posłużono się na następującymi dokumentami:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mieścisko z naniesieniem zmiany studium dla obszaru wsi Gołaszewo, Żabiczyn i Nieświastowice.

Uchwała nr: III/23/2002 z dn. 19 grudnia 2002 r. zmiana Uchwała nr: XIV/111/08 z dn. 20 sierpnia 2008r. Zmieniona Uchwałą XXVI/195/13 z dnia 10 września 2013 r.

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Mieścisko to dokument, na którym oparto wymienione powyżej *Studium*. Nie dotyczy on bezpośrednio ochrony zabytków.

1.3.3. Pozytcje o charakterze pomocniczym

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Mieścisko na lata 2016-2019 korelować musi z opracowaniami o charakterze pomocniczym dotyczącymi obszaru gminy jako elementu większych jednostek. Są to:

- *Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 r.* przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 19.12.2005 r.

- *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.
- *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*, przyjęty przez Radę Ministrów Uchwałą nr 125/2014 z dn. 24 czerwca 2014r.
- *Strategia rozwoju Powiatu Wągrowieckiego*, przyjęta uchwałą Rady Powiatu Wągrowieckiego nr XXVIII/139/2001 z 8 marca 2001 r.

Programy te warunkują zewnętrzną ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego dokładnie opisane w kolejnym rozdziale.

2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku.

Strategia rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020 to dokument opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 19 grudnia 2005 r. Zadaniem jego jest „poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców”. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego określa cele i kierunki rozwoju wielkopolski, w które bezpośrednio lub pośrednio dotyczą ochrony dziedzictwa narodowego. Zapewnić to mają poniższe cele operacyjne i działania strategiczne.

1. Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez:
 - inwestycje w instytucjach kultury,
 - ochrona dorobku kulturowego,
 - wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu,
 - promocja aktywności kulturalnej mieszkańców,
2. Przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych:
 - działania samorządów na rzecz przejmowania terenów i obiektów stanowiących mienie Skarbu Państwa
 - budowę systemu informacji przestrzennej
3. Restrukturyzacja obszarów oraz sektorów o niewłaściwym potencjale rozwojowym:
 - rewitalizacja dzielnic miast, terenów przemysłowych i powojkowych
4. Zwiększenie udziału usług turystyczno-rekreacyjnych w gospodarce regionu:

- inwestycje w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym, z poszanowaniem wymogów ochrony środowiska
- wsparcie rozwoju bazy hotelowej i gastronomicznej
- promocja przedsiębiorczości w tym sektorze
- wsparcie rozwoju agroturystyki
- promocja turystyki alternatywnej

5. Poprawa warunków mieszkaniowych:

- przygotowywanie odpowiednich terenów pod budownictwo mieszkaniowe
- rewitalizacja dzielnic mieszkaniowych wraz z poprawą ogólnodostępnej infrastruktury usług i wypoczynku.

2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r. zawiera „wskazania dla działań w przestrzeni, których realizacja jest wypełnieniem zadań określonych przez Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku (...) wzbogacając kierunki rozwoju województwa o aspekty ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju.”. Tworzy istotną bazę danych do podejmowania decyzji planistycznych i inwestycyjnych, opartych o priorytety programów operacyjnych. Określono w nim w szczególności system obszarów chronionych, do których zaliczamy obszary ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego traktuje o następujących aspektach: tożsamość regionalna, dziedzictwo archeologiczne, obiekty zabytkowe, Pomniki Historii, Lista Dziedzictwa Europejskiego, parki i szlaki kulturowe. Opisane są w nim zarówno działalność kulturalna, jak i problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Działania w ramach planu zagospodarowania przestrzennego, które dotyczą ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego zawarte w *Planie* są następujące:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i w budżetach samorządowych
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych

- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych

2.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został przez Radę Ministrów Uchwałą nr 125/2014 w dn. 24 czerwca 2014 roku.

Minister Kultury przy współudziale Generalnego Konserwatora Zabytków zobowiązany jest na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (ogłoszenie jednolitego tekstu ustawy Dz. U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014r.) do przygotowania krajowego programu zabytków i opieki nad zabytkami.

W styczniu 2006 roku powołano zespół do opracowania tegoż programu pod kierownictwem prof. Rouby. Dokument ten odnosił się do wartości zabytków jako ważnego składnika polityki kulturalnej państwa. „...Zachowanie, ochrona i konserwacja (zabytków) jest działaniem własnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki. (...) Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższych latach mechanizmów porządkujących tę sferę i dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i korekty legislacyjne, jak i zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony.

Program określa cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Gminne programy opieki nad zabytkami mają wzmocnić ochronę zabytków oraz poprawić ich stan, ponadto opierać powinny się o siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić)
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych)
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji
6. zasady odwracalności metod i materiałów
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie

Wymienione zasady konserwatorskie odnoszą się do służb konserwatorskich i powiązanych z nimi pokrewnych dyscyplin ale także do właścicieli i użytkowników zabytków.

Tezy do opracowania Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte w opisywanym opracowaniu brzmią następująco:

1. Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami: stan zabytków ruchomych, nieruchomych, archeologicznych i zabytków techniki, pomniki historii i obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO, stan służb konserwatorskich, opieki nad zabytkami i uregulowań prawnych.
2. Działania o charakterze systemowym: powiązanie ochrony z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
3. System finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
4. Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania.
5. Kształcenie i edukacja: kształcenie specjalistyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia oraz edukacja społeczna, edukacja właścicieli i użytkowników.

6. Współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami i współpraca na obszarze Europy Środkowej.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawiera diagnozę stanu ochrony zabytków na terenie całego kraju w trzech głównych płaszczyznach: organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce; stan zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemu informacji o zabytkach; komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce. Celem głównym *Programu* jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017* spełnia wszystkie założenia zawarte w *Tezach do krajowego programu ochrony zabytków*.

2.4. Strategia rozwoju powiatu wągrowieckiego

Strategia rozwoju Powiatu Wągrowieckiego, przyjęta uchwałą Rady Powiatu Wągrowieckiego nr XXVIII/139/2001 z 8 marca 2001 r. W dokumencie tym, warunkującym zewnętrzną ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego, ustalono główną *Misję*, w której „powiat wągrowiecki zostać ma obszarem trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego zgodnego z wymogami ochrony środowiska przyrodniczego, dostosowanym do wyzwań cywilizacyjnych XXI wieku i wymogów Unii Europejskiej.” W dokumencie tym wskazuje się strategiczne kierunki działań mające na celu poprawę życia mieszkańców powiatu wągrowieckiego, a co za tym idzie gminy Mieścisko. Podkreślano w nim walory przyrodnicze i wagę miejsc historycznych, wymieniono dużą liczbę ciekawych obiektów zabytkowych i imprez kulturalnych. W tych aspektach, ukierunkowanych zwłaszcza na rozwój turystyki, gmina Mieścisko powinna odnaleźć kierunek rozwoju. Dlatego istnienie na terenie powiatu wielu cennych zabytków kultury materialnej i licznych stanowisk archeologicznych podkreślono jako jego atut. Dbanie o walory krajobrazu kulturowego odpowiada koncepcji *Strategii rozwoju Powiatu Wągrowieckiego*.

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

Gmina Mieścisko posiada wartościowe obiekty architektury sakralnej, jak i świeckiej, ujęte w ewidencji zabytków nieruchomych. Według definicji ustalonej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa „Ewidencja zabytków to uporządkowany zbiór wykonanych według jednolitych wzorów opracowań, zawierających podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Ewidencja zawiera: dane administracyjne i adresowe, rys historyczny, opis obiektu, fotografie i plany. Opracowania te obejmują teczki miast, karty ewidencyjne architektury i budownictwa, ewidencje zabytkowej zieleni, karty cmentarzy i karty adresowe. W ewidencji znajdują się pojedyncze obiekty architektoniczne, zespoły budowlane (np. folwarki), zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, zabytkowe parki i cmentarze.” Celem ewidencjonowania zabytków jest przede wszystkim zebranie i opracowanie najważniejszych wiadomości o obiektach „koniecznych do prowadzenia planowej polityki i działalności konserwatorskiej, w tym na etapie sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

W sumie skatalogowano 247 obiektów, i aż 986 stanowiska archeologiczne. Część z nich podlega już ochronie konserwatorskiej przez zewidencjonowanie lub wpisanie poszczególnych obiektów do rejestru zabytków.

3.1. Wykaz obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru

Na terenie gminy Mieścisko 11 zespołów obiektów zabytkowych objętych jest szczególną ochroną, tzn. wpisane są do rejestru zabytków. Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków do rejestru zabytków wpisane być mogą obiekty nieruchome na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wpisu można dokonać także na wniosek właściciela takiego obiektu lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym owy zabytek się znajduje. Budynki wpisane do rejestru zabytków podlegają ścisłej ochronie a wszelkie prace adaptacyjne muszą zostać ustalone z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. W gminie Mieścisko zabytki takie znajdują się w ośmiu miejscowościach jednakże gmina nie jest właścicielem żadnego z nich.

Budziejewko

- kościół p.w. Św. Wojciecha ok.1848-1858; nr rej. 727/Wlkp/A z 19.12.2008r. wraz z cmentarzem

Budziejewo

- dwór, poł. XIX, nr rej.: 350/A z 29.10.1968r.

Golaszewo

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. p.w. św. Stanisława Bpa, 1853, nr rej.: 2599/A z 10.07.1996r.

Mieścisko

- kościół par. p.w. św. Michała Arch., k. XVII, 1875-76, nr rej.: 1016/A z 11.03.1970r.

Podlesie Kościelne

- kościół p.w. św. Anny, drewniany., 1712, nr rej.: 2459/A z 10.03.1933r.
- zespół dworski, XIX/XX, nr rej.: 2156/A z 07.06.1988r.:
- dwór
- park

Popowo Kościelne

- kościół p.w. Zwiastowania NMP, drewniany., 1629, XVIII, nr rej.: 2460/A z 14.03.1933r.
- cmentarz przykościelny wraz z ogrodzeniem i bramą, nr rej.: 761/Wlkp/B
- zespół dworski, k. XIX, nr rej.: 2099/A z 28.10.1986r.:
- dwór
- park

Sarbia

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. p.w. MB Bolesnej, l. 1903-05, nr rej.: 2602/A z 31.07.1996r.

Żabiczyn

- park, 1 poł. XIX, nr rej.: 2036/A z 23.12.1985r.

3.2. Wykaz zabytków nieruchomych w ewidencji konserwatorskiej

Gminny Program opieki nad zabytkami gminy Mieścisko na lata 2008-2011 oparty był na 247 zespołach architektonicznych. zabytkowe cmentarze wymienione zostały w osobnym rozdziale. Po analizie ewidencji obiektów zabytkowych ustalono, że na chwilę obecną ich stan zmniejszył się o trzy pozycje. Wyburzeniu uległ budynek spichlerza w zespole dworsko – folwarcznym w miejscowości Jaworówko. Wyłączono go z ewidencji konserwatorskiej dokumentem 15/WEZ/2013 z dn. 23 września 2013 roku. Wyburzony został także budynek mleczarni w Kłodzinie i w roku 2000 dom przy ulicy Janowieckiej w Mieścisku. Pozycję 169 dotyczącą wsi Płaskowo rozdzielono na dwie osobne adnotacje (169 i 170), ponieważ w ewidencji zabytków mylnie figurowały jako jeden zespół - budynek oberży wraz z zespołem szkoły. Także układ urbanistyczny w Mieścisku potraktowany został jako osobny element. Do ewidencji dodano również 22 cmentarze. Ponadto na terenie gminy znajdują się dwa cmentarze w rejestrze zabytków.

Stan na rok 2015 to 247 zewidencjonowanych zespołów obiektów zabytkowych, 22 cmentarze.

BUDZIEJEWKO

1. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WOJCIECHA, mur., ok. 1848 -1858 r.

2. DOM bez n-ru, glina - cegła., 3 ćw. XIX.

BUDZIEJEWO

3. ZESPÓŁ DWORSKI:
 - a. dom, mur., ok. poł. XIX w.,
 - b. stajnia i spichlerz, ob. magazyn, mur., 4 ćw. XIX w., 1935 r.,
 - c. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
 - d. świniarnia i kumik, ob. obora i garaż, ok. poł. XIX w., 1939 r.,
 - e. owczarnia i obora, ob. owczarnia, mur., k. XIX w.,
 - f. stodoła, ob. wozownia i paszarnia, mur., k. XIX w.,
 - g. stodoła, ob. magazyn, p. XX w.

4. KOLONIA MIESZKALNA:

- a. 4 czworaki, mur. XIX/XX w.,
- b. 3 dwojaki, mur., pocz.XX w.,
- c. trojak, mur., pocz.XX w.

GOŁASZEWO**5. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PROTESTANCKIEGO, ob. par. rzym.-kat., p.w. św. Stanisława**

Biskupa:

- a. kościół, mur., 1854 r., od 1971r. parafialny,
- b. ogrodzenie, drewn.-mur., 1 poł. XX w.

6. SZKOŁA, mur., pocz. XX w.**7. ZESPÓŁ STACJI PKP:**

- a. dworzec, mur.,1912 r.,
- b. szalety, mur., 1910 - 1912 r.

8. ZESPÓŁ FOLWARCZNY I:

- a. dom nr 31, glin.-mur.-kam.-cegła, k. XIX w.,
- b. obora nr 31, mur. XIX/XX w.

9. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO II:

- a. obora, stajnia, ob. owczarnia, mur., pocz. XX w.

10. ZAGRODA SOŁTYSA, ob. zagroda nr 18;

- a. dom, mur.,1915 r.,
- b. obora, mur., 1 ćw. XX w.,
- c. chlew, mur., pocz. XX w.

11. ZAGRODA NR 19:

- a. dom, mur.,1910 r.,
- b. obora, mur., 1 ćw. XX w.,

c. chlew, glin.-drewn.-cegła, 4 ćw. XIX w.

12. ZAGRODA NR 21:

a. dom, mur., 1910 -1920 r.,

b. obora, mur., 1 ćw. XX w.

13. ZAGRODA NR 23:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. kuźnia, mur., pocz. XX w.

14. ZAGRODA NR 43:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. stodoła, szach.-mur., 2 poł. XIX w.

15. DOM NR 13, mur., k. XIX w.

16. DOM NR 17, mur., pocz. XX w.

17. DOM NR 24, mur., pocz. XX w.

18. DOM NR 25, mur., pocz. XX w.

19. STODOŁA NR 26, mur pruski-drewn., pocz. XX w.

20. WIATRAK KOŹLAK, drewn.,1823 r.

GORZEWO

21. POZOSTAŁOŚCI ZAŁOŻENIA DWORSKIEGO:

a. 2 czworaki, mur., 2 ćw. XX w.,

- b. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- c. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
- d. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.,
- e. stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.,
- f. ogrodzenie, mur., k. XIX w.,
- g. brama, żel.- mur., k. XIX w.,
- h. park krajobrazowy, 3 ćw. XIX w.

22. ZAGRODA NR 2:

- a. dom, mur.-szach., pocz. XX w.,
- b. obora, drewn.-mur., pocz. XX w.

23. ZAGRODA NR 10:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.

24. DOM Z OBORĄ NR 1, mur., pocz. XX w.

25. DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

26. DOM Z OBORĄ NR 11, mur., pocz. XX w.

27. DOM NR 12, mur., 1910-1920 r.

28. DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

GÓLKA

29. ZAGRODA NR 2:

- a. dom, mur., 1913 r.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.

30. ZAGRODA NR 3:

- a. dom, mur., 1912 r.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.,
- c. stodoła, glin., 1912 r.

31. DOM NR 1, mur., 1910-1920 r.

32. DOM NR 4, mur., 1912 r.

JAROSZEWO I

33. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KAZIMIERZA, mur., k. XIX w.

34. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur. XIX/XX w.,
- b. obora i spichlerz, ob. dom i budynek inwentarski, mur. XIX/XX w.,
- c. park krajobrazowy, XIX/XX w.

JAROSZEWO II

35. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur. XIX/XX w.,
- b. oficyna, stelmacharnia, ob. dom nr 13, glin., 4 ćw. XIX w.,
- c. stajnia, ob. obora, mur., 1924 r.,
- d. obora, wozownia, futernia, mur., 1914 r.

36. ZAGRODA NR 6:

- a. dom, mur.-glin., 4 ćw. XIX w.,
- b. obora, mur., k. XIX w.,
- c. chlew, mur., k. XIX w.

37. DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

38. DOM bez nr, glin.-mur., 4 ćw. XIX w.

JAWORÓWKO

39. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. stajnia, obora, ob. owczarnia, mur., XIX/XX w.,
- c. świnia, ob. magazyn, mur., XIX/XX w.,
- d. cegielnia, drewn.-mur.-szach., 1905 r.,
- e. park krajobrazowy, k. XIX w.

40. ZAGRODA NR 4:

- a. dom, mur., 1891 r.,
- b. obora, glin.-drewn., pocz. XX w.

41. ZAGRODA NR 15:

- a. dom, mur.-szach., pocz. XX w.,
- b. spichlerz, glin., pocz. XX w.

42. DOM NR 3, mur., 1903 r.

43. DOM NR 12, glin.-drewn., pocz. XX w.

KŁODZIN

44. SZKOŁA, mur., XIX/XX w., przebud, l. 70-te XX w.

45. ZESPÓŁ FOLWARZCNY:

- a. rządcówka, mur., 4 ćw. XIX w.,
- b. dwojak, mur., k. XIX w.,

- c. obora, ob. magazyn, k. XIX w.,
- d. stodoła, mur.-drewn., 4 ćw. XIX w.

46. ZAGRODA NR 5:

- a. dom, mur., XIX/XX w.,
- b. obora z chlewem, mur., pocz. XX w.

47. ZAGRODA NR 6;

- a. obora, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. stodoła, mur., 1 ćw. XX w.

48. ZAGRODA NR 20:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.

49. ZAGRODA NR 31;

- a. dom, mur., XIX/XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.

50. ZAGRODA NR 34:

- a. dom, mur., XIX/XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.

51. DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

52. DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

53. DOM NR 5, mur., 1905-1914 r., przebud. l. 70-te XX w.

54. DOM NR 18, mur., 1903 r.

55. DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

56. DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

57. DOM NR 25, mur., 1910 – 1920 r.

58. DOM NR 30, mur., XIX/XX w.

59. DOM NR 33, mur., XIX/XX w.

60. BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY, glina-cegła, 4 ćw. XIX w.

61. DOM NR 39, mur., 1900-1910 r.

62. REMIZA STRAŻACKA, ob. Straż Pożarna, mur., 1882 r.

MIEŚCISKO

63. UKŁAD URBANISTYCZNY XVI – XVII w.

64. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. SW. MICHAŁA ARCHANIOLA:

- a. kościół, mur., 1875 - 76 r.,
- b. dzwonnica, mur., l. 20-te XX w.,
- c. brama, metal mur., ok. 1900 r.

65. ZESPÓŁ FOLWARCZNY PROBOSTWA

- a. plebania, ul. Kościelna, wł. Parafia rzym.-kat. w Mieścisku, mur., l. 80-te XIX w.,

- b. obora, ob. dom ul. Kościelna nr 5, wł. UG, mur., przed 1900 r., przebud. wewnątrz 1 ćw. XX w.,
- c. stodoła, mur., k. XIX w.,
- d. kuźnia, ob. warsztat i kuźnia, mur., XIX/XX w.,
- e. 2 bramy, mur., k. XIX w.

66. POSTERUNEK POLICJI, ob. dom ul. Janowiecka nr 4, mur., 1904 r.

67. SZKOŁA, ul. Wągrowiecka 19, mur., przed 1900 r.

68. POCZTA, ob. dom ul. (Wyzwolenia 27) Gnieźnieńska 27, mur., przed 1900 r.

69. ZESPÓŁ DWORCA PKP:

- a. dworzec, ul. Dworcowa, mur., 1905 r.,
- b. dom kolejowy, ul. Dworcowa 1, mur., 1905 r.,
- c. dom kolejowy, ul. Kolejowa 1, mur., 1905 r.,
- d. budynek gospodarczy, ul. Kolejowa 1, mur., 1905 r.

70. KASA OSZCZĘDNOŚCIOWA, ob. dom ul. Pocztowa 3, mur., 1912 r.

71. ZESPÓŁ FOLWARCZNY I, ul. Pocztowa:

- a. rządcówka, mur., 1880 r.,
- b. stajnia, kuźnia, ob. stajnia, magazyn, mur., 1888 r.,
- c. obora, ob. spichlerz, mur., pocz. XX w.,
- d. chlew i paszarnia, ob. spichlerz, mur., pocz. XX w.,
- e. brama, mur., k. XIX w.

72. ZESPÓŁ FOLWARCZNY II:

- a. rządcówka, mur., k. XIX w.,
- b. dwojak, mur., XIX/XX w.,
- c. stajnia, świniarnia, mur., XIX/XX w.,

- d. kuźnia, mur., XIX/XX w.,
- e. ogrodzenie, mur., XIX/XX w.

ul. Dworcowa

- 73. DOM NR 4, mur., przed 1914 r.
- 74. SPICHLERZ, ul. Dworcowa 3, mur., ok.1900 r.

ul. Kościelna

- 75. DOM NR 2, mur., poł. XIX w.,
- 76. DOM NR 3, mur., 1 ćw. XX w.,
- 77. DOM NR 6, mur., ok.1910 r.,
- 78. DOM NR 8, mur., 1 ćw. XX w.,
- 79. DOM NR 10, mur.,1918 r.

ul. Pocztowa

- 80. DOM NR 1, ob. Poczta, mur., ok. 1900 r.

ul. Polna

- 81. DOM NR 1, mur., ok.1900 r.
- 82. DOM NR 2, wł. S. Rożek, szach., 1 poł. XIX w.

Plac Powstańców Wielkopolskich

83. DOM NR 1, mur., 1906 r.

84. DOM NR 2, mur., ok. 1914 r.

85. DOM NR 7, mur., pocz. XX w.

86. DOM NR 8, mur., 1900 – 1910 r.

87. DOM NR 10, mur., 1 ćw. XX w.

88. DOM NR 15, mur., pocz. XX w.

89. DOM NR 16, mur., k. XVIII w.

90. DOM NR 17, mur., pocz. XX w.

91. DOM NR 18, mur., 1 ćw. XX w.

92. DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

93. DOM bez nr-u, glin.-mur., k. XIX w.

ul. Wągrowiecka

94. DOM NR 1, mur., 1 ćw. XX w.

95. DOM NR 2, mur., 1900 – 1910 r.

96. DOM NR 3, mur., pocz. XX w.
97. DOM NR 4, szach. - mur., ok. poł. XIX w.
98. DOM NR 6, mur., przed 1900 r.
99. DOM NR 7, mur., 4 ćw. XIX w.
100. DOM NR 8, mur., poł. XIX w.
101. DOM NR 9, mur., k. XIX w.
102. DOM NR 11, mur.-glin., 4 ćw. XIX w.
103. DOM NR 12, mur., 1 poł. XIX w.
104. DOM NR 13, glin.-mur., k. XIX w.
105. DOM NR 14, mur., k. XIX w.
106. DOM NR 17, mur., ok. poł. XIX w.
107. DOM NR 20, mur., 1 poł. XIX w.
108. DOM NR 21, mur., ok. 1900 r.
109. DOM NR 22, mur., ok. 1914 r.
110. DOM NR 26, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Gnieźnieńska (Wyzwolenia)

111. DOM NR 2, mur., 1 ćw. XX w.
112. DOM NR 3, glin.- mur., 2 poł. XIX w.
113. DOM NR 5, mur., ok.1900 r.
114. DOM NR 6, mur., 4 ćw. XIX w.
115. SPICHLERZ, Gnieźnieńska 5, mur., ok.1900.
116. DOM NR 7, mur.-glin., 2 poł. XIX w.
117. DOM NR 8, mur., poł. XIX w.
118. DOM NR 9, mur., 1 ćw. XX w.
119. DOM NR 11, mur., 1 ćw. XX w.
120. DOM NR 13, mur., 1 ćw. XX w.
121. DOM NR 14, mur., 1 ćw. XX w.
122. DOM NR 15, mur.,1910 – 1920 r.
123. DOM NR 17, mur.,1910 – 1920 r.
124. DOM NR 18, mur., 1914 r.
125. DOM NR 19, mur., 1 ćw. XX w.
126. DOM NR 20, mur., 4 ćw. XX w.

- 127. DOM NR 21, mur., 1 ćw. XX w.
- 128. DOM NR 22, mur., pocz. XX w.
- 129. DOM NR 24, mur., poł. XIX w.
- 130. DOM NR 26, mur., 1910 – 1920 r.
- 131. DOM NR 29, mur., l. 20-te XX w.
- 132. DOM NR 33, mur., 1 ćw. XX w.
- 133. BUDYNEK BYŁEJ MLECZARNI, NR 32, mur., ok. 1900 r.

ul. Zacisze

- 134. DOM NR 3, mur., pocz. XX w.
- 135. DOM NR 5, mur., l. 20-te XX w.
- 136. DOM NR 7, mur., pocz. XX w.
- 137. DOM NR 8, mur., 1 ćw. XX w.
- 138. DOM NR 10, mur., l. 20-te XX w.
- 139. DOM NR 14, mur., pocz. XX w.
- 140. STODOŁA, mur.-drewn., ok. 1900 r.

MIŁOSŁAWICE

141. ZAGRODA NR 2:

- a. dom, glin. - kam., poł. XIX w.,
- b. obora, glin. - mur., pocz. XX w.,
- c. chlew, glin. - mur., poł. XIX w.,
- d. stodoła, drewn., poł. XIX w.

142.ZAGRODA NR 3:

- a. dom z oborą, mur., pocz. XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.

143.ZAGRODA NR 10: - opuszczona;

- a. dom, mur., 1910 – 1920 r.,
- b. obora, mur., 1 ćw. XX w.

144.ZAGRODA NR 29:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.,
- c. stodoła, glin. - mur., k. XIX w.

145.ZAGRODA NR 33:

- a. dom i spichlerz, mur., 1887 r.,
- b. chlew, mur., XIX/XX w.,
- c. chlew, mur., 4 ćw. XIX w.

146. DOM NR 13, mur., XIX/XX w.

147. DOM NR 16, glin.-mur., pocz. XX w.

148. DOM NR 25, mur., pocz. XX w.

149. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 27, mur., XIX/XX w.

MIRKOWICE

150. SZKOŁA, mur., pocz. XX w.

151. SZKOŁA, mur., 1 ćw. XX w.

152. ZAGRODA NR 14:

- a. dom, mur., I. 20-te XX w.,
- b. obora, mur., 1 ćw. XX w.,
- c. stodoła, mur., 1 poł. XIX w.

153. ZAGRODA NR 17:

- a. dom, glin.-mur.-drewn., k. XIX w.,
- b. obora, glin. - mur., 4 ćw. XIX w.

154. DOM NR 1, opuszczony, mur., pocz. XX w.

155. DOM NR 6, glin., k. XIX w.

156. DOM NR 9, mur., 1902, przebud. poł. XX w.

157. STODOŁA nr12, mur.-drewn., pocz. XX w.

158. DOM NR 20, mur.- glin.-drewn., k. XIX w.

159. DOM NR 22, mur., 1910 – 1920 r.

160. DOM NR 26, glin. - mur., 4 ćw. XIX w.

NIEŚWIATOWICE

161. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU DWORSKIEGO:

- a. park krajobrazowy, 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

162. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządcówka, mur., 4 ćw. XIX, 1 ćw. XX w.,

- b. dom, ob. biura i garaże, mur., 4 ćw. XIX w.,
- c. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- d. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
- e. obora II, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. chlew, ob. magazyn, 4 ćw. XIX w.,
- g. stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.,
- h. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.

163. KOLONIA MIESZKALNA:

- a. karczma, ob. dom, mur., ok. poł. XIX w.,
- b. 5 czworaków, mur., 4 ćw. XIX, pocz. XX w.,
- c. dwojak, mur., 4 ćw. XIX w.

164. ZAGRODA NR 3:

- a. dom, glin.-mur pruski-drewn., 4 ćw. XIX w.,
- b. obora, glin.-mur., 4 ćw. XIX w.,
- c. stodoła, szach.-drewn., 4 ćw. XIX w.

PIASTOWICE**165. ZAGRODA NR 3:**

- a. obora, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. stodoła, glin.-drewn., ok. poł. XIX w.

166. ZAGRODA NR 5:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.

167. OBORA w zagrodzie nr 1, mur. - drewn., pocz. XX w.**PLĄSKOWO**

168. ZESPÓŁ SZKOŁY PODSTAWOWEJ:

- a. szkoła, ob. dom nr 15, mur., pocz. XX w.,
- b. stodoła, drewn. - glin. - mur., pocz. XX w.

169. ZESPÓŁ OBERŻY, ob. zagroda nr 16:

- a. oberża, ob. dom, mur., 1913 r.,
- b. obora, mur., 1910 – 1920 r.,
- c. brama, mur.-drewn., 1913 r.

170. ZAGRODA NR 2:

- a. dom, mur., 1910 – 1920 r.,
- b. obora, mur.-glin., k. XIX w.,
- c. stodoła, glin.-drewn., 4 ćw. XIX w.

171. ZAGRODA NR 13:

- a. dom, mur., 1916 – 1918 r.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.

172. STODOŁA w zagrodzie nr 4, glin.-drewn., pocz. XX w.**173. DOM NR 19, mur., pocz. XX w.****174. DOM bez nr-u, mur., k. XIX w.****PODLESIE KOŚCIELNE****175. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANNY, drewn., 1712 r. i 1782 r.**

176. SZKOŁA, mur., 1909 r.

177. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 4 ćw. XIX w.,
- b. park krajobrazowy, XIX/XX w.

178. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. stajnia, wozownia, stelmacharnia, ob. garaż, magazyn, mur., 1901 r.,
- b. obora, ob. magazyn, mur., 1901 r.,
- c. obora, mur., 1 ćw. XX r.,
- d. stodoła, mur., XIX/XX w.,
- e. spichlerz, mur., pocz. XX w.

179. KOLONIA MIESZKALNA:

- a. ośmiorak nr 5, mur., XIX/XX w.,
- b. czworak nr 9, mur., XIX/XX w.,
- c. czworak nr 10, mur., XIX/XX w.

180. DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

PODLESIE WYSOKIE

181. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządcówka, ob. dom nr 19, mur., k. XIX w.,
- b. stajnia, stodoła, ob. dom nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.,
- c. owczarnia, mur., k. XIX w.,
- d. chlew, ob. budynek gospodarczy, mur., k. XIX w.

182. ZAGRODA NR 32:

- a. dom, mur., 1910 – 1920 r.,

b. stodoła, glin. - mur., 4 ćw. XIX w.

183. DOM NR 11, mur., pocz. XX w.

184. DOM NR 12, mur., pocz. XX w.

185. BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY, mur., pocz. XX w.

POPOWO KOLONIA

186. ZAGRODA NR 3:

a. dom, mur., 1906 r.,

b. obora, mur., 1906 r.

187. DOM NR 1, glin.-drewn., k. XIX w.

188. STODOŁA w zagrodzie nr 5, drewn., XIX/XX w.

189. STODOŁA w zagrodzie nr 6, glin., XIX/XX w.

190. DOM NR 7, mur., 1938 r.

191. STODOŁA w zagrodzie nr 8, glin., XIX/XX w.

POPOWO KOŚCIELNE

192. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ZWIASTOWANIA NP. MARIII:

a. kościół, drewn., 1620 r., ok. 1720 r., kaplice 1863 r., 1913 r., 1926 r. -
restauracja,

- b. brama, mur., XIX/XX w.,
- c. plebania, mur., ok. 1860 r.

193. ZESPÓŁ FOLWARKU KOŚCIELNEGO:

- a. dom dzierżawcy i pracowników, ob. dom nr 23 i salka katechetyczna, mur., k. XIX w. i pocz. XX w.,
- b. dom, mur., pocz. XX w.,
- c. obora, ob. budynek inwentarski, mur., XIX/XX w.,
- d. chlew, mur. - glin. - drewn., pocz. XX w.,
- e. spichlerz, ob. magazyn, mur., XIX/XX w.,
- f. kurnik, mur.-drewn., pocz. XX w.

194. SZKOŁA, mur., 1907 r.

195. POCZTA, mur., pocz. XX w.

196. ZESPÓŁ DWORCA PKP:

- a. dworzec, mur., pocz. XX w.,
- b. dom pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

197. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 4 ćw. XIX w.,
- b. park krajobrazowy, XIX/XX w.

198. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. oficyna, mur., k. XIX w., pocz. XX w., przebud.,
- b. stodoła, mur., 1836 r.,
- c. magazyny, mur., XIX/XX w.,
- d. gorzelnia, mur., k. XIX w.,
- e. mleczarnia, mur., XIX/XX w., rozbud. 1925 r.,
- f. ogrodzenie, mur., XIX/XX w.,
- g. brama i 2 furtki, mur. - drewn. - metal., XIX/XX w.

199. KOLONIA MIESZKALNA:

- a. czworak, ob. dom nr 32, mur., XIX/XX w.,
- b. czworak, ob. dom nr 33, mur., pocz. XX w.,
- c. dwa czworaki, mur., k. XIX w.

200. ZAGRODA NR 21:

- a. budynek gospodarczy, drewn. - mur., 1900 – 1910 r.,
- b. budynek gospodarczy, drewn., 1900 – 1910 r.

201. DOM NR 3, mur., 1910 – 1920 r.

202. DOM NR 4, mur., l. 20 - te XX w.

203. DOM NR 5, mur., 1901 – 1920 r.

204. DOM NR 10, mur., pocz. XX w.

205. DOM NR 15, mur., XIX/XX w.

ul. Ruda (RUDA KOŻLANKA) Mieścisko**206. ZAGRODA NR 2:**

- a. dom, mur. - szach., XIX/XX w.,
- b. chlew, mur. - szach., XIX/XX w.,
- c. stodoła, mur. - szach., XIX/XX w.

207. ZAGRODA NR 6:

- a. dom, mur., 1910 – 1920 r.,
- b. obora, mur., k. XIX w.

208. DOM NR 3, pocz. XX w.

209. MŁYN nr 7, mur., k. XIX w.

SARBIA

210. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ:

a. kościół, mur., 1903 – 1905 r.,

b. plebania, mur., 1 ćw. XX w.

211. SZKOŁA, mur., ok. 1900 r.

212. ZAGRODA NR 9:

a. dom, mur., 1910 – 1920 r.,

b. obora, mur., 1 ćw. XX w.,

c. chlew, mur., 1 ćw. XX w.

213. ZAGRODA NR 47;

a. dom, mur., ok. 1900 r.,

b. stodoła, glin., k. XIX w.

214. DOM NR 3, mur., k. XIX w.

215. DOM NR 10, mur., pocz. XX w.

216. DOM NR 18, mur., pocz. XX w.

217. DOM NR 23, mur., k. XIX w.

218. DOM NR 24, mur., 1910 – 1920 r.

219. DOM NR 29, drewn., ok. 1900 r.

220. DOM NR 31, mur., pocz. XX w.

221. DOM NR 34, opuszczony, mur., pocz. XX w.

222. DOM NR 39, mur., pocz. XX w.

223. STODOŁA w zagrodzie nr 46, glin., XIX/XX w.

224. DOM bez nr-u, mur., 1910 - 1920 r.

225. MAGAZYN, mur., XIX/XX w.

STRZESZKOWO

226. SZKOŁA, ob. dom nr 35, mur., k. XIX w.

227. DOM NR 2, pocz. XX w.

228. DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

229. DOM NR 4, mur., pocz. XX w.

230. DOM NR 7, mur., pocz. XX w.

WIELA

231. ZAGRODA NR 1;

a. dom, mur., 1 ćw. XX w.,

b. obora, mur. - drewn., pocz. XX w.

c. spichlerz, mur., pocz. XX w.

232. ZAGRODA NR 6:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.

233. ZAGRODA NR 11:

- a. dom, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.,
- c. chlew, mur., pocz. XX.

234. ZAGRODA NR 12:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.,
- d. chlew, mur.-glin.-drewn., pocz. XX w.

235. ZAGRODA NR 15:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. obora, mur., pocz. XX w.,
- c. parnik, mur., pocz. XX w.

236. ZAGRODA NR 17:

- a. dom, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. chlew, mur.-glin.-drewn., pocz. XX w.,
- c. parnik, glin.-mur., pocz. XX w.

237. ZAGRODA NR 23:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. stodoła, mur., pocz. XX w.

238. ZAGRODA NR 24:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,

- b. obora, mur., pocz. XX w.,
- c. stodoła, mur., pocz. XX w.

239. ZESPÓŁ DOMU PRACOWNIKÓW KOLEI NR 25:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. chlew, mur., pocz. XX w.

240. DOM NR 2, mur., 1 ćw. XX w.

WYBRANÓWKO

241. DOMEK MYŚLIWSKI (Tumidaj), ob. dom nr 12, mur., k. XIX w.

WYMYSŁOWO

242. DOM NR 1, mur., 1910 r.

243. DOM NR 3, mur., XIX/XX w.

ZAKRZEWO

244. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., k. XIX w.,
- b. oficyna, mur., k. XIX w.,
- c. stajnia i obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
- d. świnia i kurnik, mur., 4 ćw. XIX w.,
- e. gorzelnia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.

ZBIETKA**245. ZESPÓŁ DWORSKI:**

- a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,
- b. oficyna, mur., 4 ćw. XIX w.,
- c. rządcówka, ob. dom nr 19, mur., 1 ćw. XX w.,
- d. czworak nr 28, mur., 1 ćw. XX w.,
- e. czworak nr 29, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. czworak nr 31, mur., 4 ćw. XIX w.,
- g. świniamia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- h. park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.

ŻABICZYN**246. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA BOBOLI:**

- a. kościół, mur., 1939 r.,
- b. plebania, mur., 1939 r.

247. ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., ok. poł. XIX w.,
- b. oficyna, mur., pocz. XX w.,
- c. rządcówka, mur., 1 ćw. XX w.,
- d. czworak, mur., 1 ćw. XX w.,
- e. stajnia - wozownia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. obora, mur., 1 ćw. XX w.,
- g. świniamia, ob. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
- h. owczarnia, cielętnik, ob. warsztat i magazyn, mur., 4 ćw. XIX w.,
- i. stodoła, ob. magazyn, mur., 4 ćw. XIX w.,
- j. stodoła, ob. magazyn, mur., 4 ćw. XIX w.,
- k. spichlerz, mur., 1929 r.,
- l. magazyn, mur., 1 ćw. XX w.,

- l. pralnia i garaże, ob. garaż i chlew, mur., 1928 r.,
- m. ogrodzenie, mur., k. XI w.,
- n. 2 bramy, mur., k. XIX w.,
- o. park krajobrazowy, 1 poł. XIX w., przekształcony po 1945 r.

Oprócz wymienionych obiektów w gminnej ewidencji zabytków znajdują się także cmentarze

- GOŁASZEWO – rzym-kat, 1. poł. XIX w. (dawny cmentarz poewangelicki)
- GÓŁKA – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- JAROSZEWO PIERWSZE – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- JAROSZEWO DRUGIE – ewangelicki, poł. XIX w.
- JAWORÓWKO – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- KŁODZIN – ewangelicki, XIX/XX w.
- MIEŚCISKO – ewangelicki, XIX/XX w.
- MIEŚCISKO – rzym-kat, 2. poł. XIX w.
- MIEŚCISKO – rzym-kat, XVIII w.
- MIEŚCISKO – żydowski, XVIII/XIX w.
- MIŁOŚLAWICE – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- MIRKOWICE – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- MIRKOWICZKI – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- PODLESIE KOŚCIELNE – rzym-kat, 2. poł. XIX w.
- PODLESIE KOŚCIELNE – rzym-kat, ok. XIV w., przykościelny.
- PODLESIE WYSOKIE – ewangelicki, XX w.
- RUDA KOŻŁANKA – ewangelicki, XX w.
- SARBIA – ewangelicki, XX w.
- STRZESZKOWO – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- WIELA – ewangelicki, XIX/XX w.
- ZBIETKA – ewangelicki, poł. XIX w.
- ŻABICZYN – rzym-kat, 1. poł. XIX w.

Dodatkowo dwa cmentarze objęte są wpisem do rejestru zabytków:

- POPOWO KOŚCIELNE – rzym-kat, 2. poł. XIX w. wpisany do rej.: 761/Włkp/B.
- BUDZIEJEWKO – rzym-kat, poł. XIX w. wpisany do rej.: 727/Włkp/A.

3.3. Wykaz zespołów zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie gminy Mieścisko w rejestrze zabytków ruchomych jest 78 pozycji.

Na terenie Parafii Mieścisko pod nr 327/Wlkp/B znajduje się 31 obiektów, natomiast w Parafii Popowo Kościelne jest ich 38 (126/Wlkp/B) oraz 9 kapliczek wokół kościoła pod nr 163/Wlkp/B.

Obiekty te są elementami wyposażenia kościołów należącymi do wyżej wymienionych Parafii.

3.4 Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy powstaje przez silną ingerencję człowieka w środowisko przyrodnicze zakłócając stosunki kulturowo-przyrodnicze i degradując krajobraz na przestrzeni kilku ostatnich wieków. Gmina Mieścisko wyglądem nie odbiega od innych gmin wiejskich. Jej współczesny krajobraz to głównie obszary rolne z miejscowymi zalesieniami i biegnącymi tędy ciekami wodnymi. Lokacje ośrodków wiejskich od zarania dziejów zawsze dyktowało ukształtowanie terenu. Dostępność wody pitnej, dogodna ekspozycja terenu do zamieszkania, odpowiednie do uprawy ziemi – to najważniejsze aspekty brane pod uwagę podczas zakładania osad. Zapewne wczesnośredniowieczne osadnictwo w tym rejonie usytuowane było niedaleko ośrodków grodowych. Znane są na terenie gminy Mieścisko trzy grodziska wczesnośredniowieczne, w Mieścisku, Budziejewie i Zbietce. Wygląd tutejszych wsi uległ zmianie w następnych stuleciach. W dobie XIII – XV wieku nastąpiły silne przekształcenia, które zatarty wcześniejsze założenia wiejskie. Średniowieczna wieś podobna jest do innych w całej Wielkopolsce. Obraz jej formował okres jednoczenia się Polski w czasie średniowiecza. Czas kształtowania się gmin na ziemiach polskich to XII-XIII wiek. Dzisiejszy obszar gminy Mieścisko nie pokrywa się z jedną jednostką administracyjną z tamtych czasów. W wieku XV istniała m.in. gmina wiejska Miłosławice, dziś jedno z sołectw gminy. Obszar ten znajdował się pod różnego rodzaju oddziaływaniami. Część gminy Mieścisko, położona na północ od rzeki Wełny należy do tzw. Pałuk, czyli regionu historyczno-etnograficznego uważanego za obszar przejściowy między Wielkopolską, Kujawami, a Pomorzem. Bez wątpienia północna część gminy zależna była w okresie średniowiecza od włodarzy Pałuckich ale większa część

dzisiejszego terytorium gminy wiejskiej Mieścisko należała do poszczególnych rodów. Na przykład o Budziejewku pierwsza wzmianka pisana pojawia się w 1364 roku, parę lat później wymieniony zostaje jego władca - Wiesław Wyszka. Ten sam jest też właścicielem Budziejewa, gdzie władali w różnych okresach dziedzice rodu Porajów, Opalów i Nałęczów a następnie czescy Brołkowie, Sylwester Czekanowski, Andrzej Budziejewski a od XVII wieku Stanisław Zagórski. Wsie i dobra ziemskie przechodziły „z rąk do rąk”. Pozostałościami po możliwych z tamtych czasów są fundowane kościoły i dawne dwory.

Jedynym miejskim ośrodkiem na terenie gminy było samo Mieścisko, straciło ono prawa miejskie w 1934 roku. Dziś jedyną pozostałością po tym czasie jest centralna część Mieściska – układ przestrzenny z zachowanymi cechami miejskimi - objęta dziś strefą ochrony konserwatorskiej. Czas powstania miasta określony jest na przełom XIV i XV wieku. Mieścisko było miastem lokowanym „na prawie polskim”, w roku 1474 nastąpiła zmiana lokacji na prawo magdeburskie przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Jan III Sobieski przyznał miastu przywilej prowadzenia jarmarku. Nie jest niczym nadzwyczajnym, że kolejne zmiany jakie zachodziły na tych terenach były ściśle powiązane z sytuacją geopolityczną. Wojny szwedzkie w wieku XVII, częste epidemie cholery czy tzw. morowego powietrza zubażały gospodarkę okolicznych wsi. Rozwój nastąpił w wieku XVIII, od roku 1771 miastem władał Filip Raczyński. W czasie rozbioru w roku 1793 w mieście istniały m. in. dwa kościoły, drewniany ratusz, dwie studnie z wodą pitną i cztery bosaki przeciwpożarowe oraz most przez rzekę Wełnę. W latach 1807-1815 Mieścisko wchodziło w skład powiatu wągrowieckiego w Księstwie Warszawskim a w roku 1815 znalazło się z regencji bydgoskiej Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W tym czasie w mieście władzę sprawował burmistrz a rządy gminne ławnicy. Na wsiach ładu pilnować mieli wójtowie, którymi na dobrach szlacheckich zostawali dziedzice (zmieniono to w roku 1833). W pewnym sensie ustrój taki miał wpływ na wygląd dzisiejszej gminy, kształtując okoliczne współzależności między tutejszymi miejscowościami. W roku 1836 funkcję wójta zamieniono na komisarza obwodowego a komisariat wiejski miał swoją siedzibę w Mieścisku. Na przełom XIX i XX w. przypada intensyfikacja rozwoju przemysłowego. W Mieścisku powstają: Bractwo Kurkowe-1889 rok, Kółko Rolnicze-1890 rok, tartak i Towarzystwo Przemysłowe-1896 rok, Ochotnicza Straż Pożarna-1898 rok, biblioteka - koniec XIX wieku, Bank Ludowy-1904 rok a Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa założona została w końcu XIX wieku, w czasie zaborów istniały jeszcze dwie mleczarnie. Początek XX wieku to również czas kiedy w gminie uruchomiona została linia kolejowa łącząca miasto z Janowcem i Skokami. W 1918 r. miasto znalazło się w granicach odrodzonej Rzeczypospolitej. Kolejny etap dla gminy nastąpił w

roku 1934, kiedy Mieścisko utraciło prawa miejskie. Od tego czasu jest wsią gminną z silnie rozwiniętym na jej terenie rolnictwem.

3.5. Zabytki archeologiczne

3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru

Szczególną formą ochrony, jaką jest wpis do rejestru zabytków, objęte być mogą stanowiska archeologiczne. Na terenie gminy wiejskiej Mieścisko znajdują się cztery stanowiska wpisane do rejestru zabytków:

- Mirkowice, stan. 33, AZP 45-32/7 ; nr rejestru 2653/A (26.11.1998r.)
– osada ludności kultury pucharów lejkowatych.
- Mirkowice, stan. 1, AZP 44-32/1; nr rejestru 1658 /A (14.12.1974r.)
– cmentarzysko ludności kultury łużyckiej.
- Budziejewo, stan. 1, AZP46-31/163; nr rejestru 1749/A (14.12.1974r.)
– osada ludności kultury łużyckiej.
- Podlesie Kościelne, stan. 5, AZP 46-31/31; nr rejestru 1657/A (14.12.1974r.)
– cmentarzysko ludności kultury łużyckiej.

3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazu

Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazu to miejsca widocznie zmienione przez działalność człowieka w pradziejowych. Zaliczamy do nich kurhany, grobowce megalityczne i grodziska w różnych formach. Na opracowywanym obszarze znajdują się trzy takie stanowiska, wszystkie związane z okresem wczesnego średniowiecza:

- Zbietka, stan. 1, AZP45-31/93; grodzisko wczesnośredniowieczne (stożkowate?);
- Mieścisko, stan. 3, AZP45-31/182; grodzisko wczesnośredniowieczne

(stożkowate);

- Budziejewo, stan. 3, AZP 46-31/165 – grodzisko wczesnośredniowieczne? (pierścieniowate)

3.5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków

Funkcja stanowiska	Ogólna ilość	Stanowiska wpisane do rejestru
Grodziska	3	-
Stanowiska osadowe	931	2
Cmentarzyska	29	2
Inne	23	-
Łącznie	986	4

Dane wg „Raportu o stanie zabytków i założenia programu ochrony zabytków w województwie wielkopolskim” z uzupełnieniami autorów niniejszego programu.

3.5.4. Zarys osadnictwa na terenie gminy Mieścisko

Dzisiejsza gmina Mieścisko to jeden z najbogatszych w stanowiska archeologiczne obszarów AZP, czyli zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, posiadających różne funkcje i chronologie, ujętych w programie Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) na terenie Wielkopolski. Najstarszych śladów osadnictwa związanego ze starszą epoką kamienia w tym regionie brak (paleolit środkowy i dolny). Nie ma w tym nic dziwnego, ponieważ w tym okresie oddziaływał lodowiec, który zniszczył pozostałości egzystencji ludzkiej. Wiarygodne znaleziska z tego okresu znajduje się więc, na obszarze Wielkopolski, sporadycznie i to tylko w jej południowym rejonie. Do najstarszych artefaktów pozyskanych w gminie Mieścisko należą zabytki ze stanowiska 33 w Mirkowicach. Stanowisko to figuruje w rejestrze zabytków (nr rejestru 2653/A z roku 1998) jako osada ludności kultury pucharów lejkowatych, czyli z okresu młodszej epoki kamienia, ale jego najstarsza faza chronologiczna związana jest z późnym paleolitem. Jest to bardzo znane wśród badaczy tego okresu stanowisko tzw. kultury

hamburskiej. Społeczności te, jako pierwsze, skolonizowały obszar Niżu Północnoeuropejskiego po ustąpieniu z niego ostatniego lądolodu. Następną epoką, której stanowiska rejestrowane są na obszarze gminy Mieścisko to środkowa epoka kamienia, znana także pod nazwą mezolit. W okresie tym doszło do zmiany widocznej w produkowanych przez te społeczności narzędziach krzemieniowych. Ludność ta nadal jednak tworzyła grupy oparte na gospodarce zbieracko-łowieckiej. Pierwsze ślady bytowania ludności neolitycznej (młodsza epoka kamienia) wiążą się z kulturą ceramiki wstęgowej. Najwięcej stanowisk z neolitu związanych jest z neolitem środkowym, ze społecznościami kultury pucharów lejkowatych. Odnotowujemy na tych obszarach jeszcze jedną neolityczną kulturę – amfor kulistych. W neolicie spotykamy społeczności zajmujące się hodowlą zwierząt i uprawą roli, co sprzyjało stabilizacji osadnictwa. Dlatego ślady po tym okresie są stosunkowo dobrze zachowane. Jeszcze lepiej widoczny jest rozkwit sieci osadniczej w następnej fazie chronologicznej, tj. w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, w czasach kultury łużyckiej. Charakterystyczne dla tego okresu jest wprowadzenie na dużą skalę do użytku codziennego brązu a następnie żelaza. Dla okresu kultury łużyckiej aż trzy stanowiska objęte są wpisem do rejestru zabytków na terenie gminy Mieścisko. Z kolejną fazą osadniczą wiązać należy stanowiska ludności kultury pomorskiej, których pozostałości w postaci materiału ceramicznego są bardzo często nierozróżniane z ceramiką kultury łużyckiej. Z pewnością dzieje się tak, ponieważ podczas badań powierzchniowych pozyskuje się małą jej ilość. Na terenie gminy Mieścisko kolejne stanowiska archeologiczne związane są ze starszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich. W tej ostatniej dominują tutaj dwie kultury: przeworska i wielbarska. Dynamikę osadnictwa we wczesnym średniowieczu na terenie miasta odzwierciedlają stanowiska z różnych faz tego okresu. Począwszy od wczesnego średniowiecza, najlepiej reprezentowanego przez trzy grodziska, przez czasy średniowiecza (powstanie miasta Mieścisko) aż po okres nowożytny (np. stanowiska w pobliżu folwarków, Mieścisko).

Na terenie gminy wiejskiej Mieścisko spotykamy stanowiska archeologiczne właściwie z każdego okresu chronologicznego. Warunki do lokowania osadnictwa musiały być tu dogodne, zwłaszcza w dolinach rzek i innych poślednich cieków. Stąd tak duża ilość zewidencjonowanych stanowisk. Wyodrębniono aż 116 zespołów osadniczych, powiązanych ze sobą chronologicznie i funkcjonalnie.

Większość stanowisk znanych jest niestety tylko z badań powierzchniowych, które nie oddają całościowego obrazu osadnictwa w tym rejonie. Należałoby potraktować to jako wstępne rozpoznanie stanowisk i dynamiki rozwoju. Na terenie gminy, zwłaszcza w wyznaczonej

strefie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, przeprowadza się systematyczne badania ratownicze przy różnego rodzaju inwestycjach budowlanych. Pozwala to w znaczący sposób wzbogacać stan wiedzy na temat rozwoju gminy Mieścisko. Na terenie gminy wiejskiej znajdują się stanowiska archeologiczne, które wymagają weryfikacji.

Stanowiska o największej wartości poznawczej – wytypowane do badań weryfikacyjnych (szczegółowych powierzchniowe i/lub sondażowych), w celu ustalenia listy obiektów przeznaczonych do wpisu do rejestru zabytków:

- Żabiczyn, stan. 18, AZP44-31/218- cmentarzysko ludności kultury łużyckiej
- Mirkowice, stan. 7, AZP 44-32/7- punkt osadniczy ludności kultury amfor kulistych
- Mirkowice, stan. 10, AZP 44-32/10- punkt osadniczy ludności kultury amfor kulistych
- Mirkowice, stan. 14, AZP 44-32/14- punkt osadniczy ludności kultury amfor kulistych
- Mirkowice, stan. 17, AZP 44-32/17 - osada ludności kultury łużyckiej
- Mirkowice, stan. 24, AZP 44-32/24 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych
- Żabiczyn, stan. 1, AZP44-32/30- osada ludności kultury pucharów lejkowatych
- Sarbia, stan. 2, AZP45-30/32 - obozowisko mezolityczne, osada ludności kultury pucharów lejkowatych
- Sarbia, stan. 47, AZP45-31/49 - osada ludności kultury przeworskiej
- Sarbia, stan. 77, AZP45-31/79 - osady ludności kultury pucharów lejkowatych i wczesnośredniowieczna
- Zbietka, stan. 1, AZP45-31/93 – grodzisko wczesnośredniowieczne
- Zbietka, stan. 14, AZP45-31/106 - cmentarzysko ludności kultury łużyckiej
- Podlesie Kościelne, stan. 1, AZP 45-31/130 – obozowisko mezolityczne
- Podlesie Kościelne, stan. 3, AZP 45-31/132 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej
- Podlesie Kościelne, stan. 4, AZP 45-31/133 – obozowisko mezolityczne
- Podlesie Kościelne, stan. 6, AZP 45-31/135 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej
- Podlesie Kościelne, stan. 10, AZP 45-31/139 - osada ludności kultury pomorskiej
- Podlesie Kościelne, stan. 27, AZP 45-31/156 - punkt osadniczy ludności kultury pucharów lejkowatych; obozowisko? schyłkowo neolityczno-wczesnobrązowe
- Podlesie Kościelne, stan. 39, AZP 45-31/168 - osada ludności kultury pomorskiej obozowisko? schyłkowo neolityczno-wczesnobrązowe

- Mieścisko, stan. 1, AZP45-31/180 - osada ludności kultury łużyckiej; punkt osadniczy kultury przeworskiej
- Mieścisko, stan. 3, AZP45-31/182 – grodzisko wczesnośredniowieczne
- Mieścisko, stan. 4, AZP45-31/183 - osady neolityczna ludności kultury łużyckiej oraz z okresu wpływów rzymskich
- Mieścisko, stan. 5, AZP45-31/184 - osady neolityczna oraz z okresu wpływów rzymskich
- Mieścisko, stan. 6, AZP45-31/185 - obozowisko mezolityczne, osady: neolityczna, schyłkowo-neolityczno-wczesnobrązowa, ludności kultury łużyckiej
- Mieścisko, stan. 7, AZP45-31/186 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej, osada z okresu wpływów rzymskich
- Mieścisko, stan. 8, AZP45-31/187 - osady neolityczna i ludności kultury przeworskiej, punkt osadniczy nowożytny
- Mieścisko, stan. 9, AZP45-31/188 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej
- Mieścisko, stan. 16, AZP45-31/194 - osada z okresu wpływów rzymskich
- Mieścisko, stan. 17, AZP45-31/195 - osada z okresu wpływów rzymskich
- Mieścisko, stan. 18, AZP45-31/196 - osady z okresu wpływów rzymskich i wczesnośredniowieczna
- Mieścisko, stan. 53, AZP 45-31/231 - osady ludności kultury pucharów lejkowatych, kultury pomorskiej, z okresu wpływów rzymskich i nowożytna
- Mieścisko, stan. 54, AZP 45-31/232 - osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnośredniowieczna
- Mieścisko, stan. 55, AZP 45-31/233- osady z okresu wpływów rzymskich i nowożytna
- Mieścisko, stan. 57, AZP 45-31/235- osady z okresu wpływów rzymskich i nowożytna
- Mieścisko, stan. 104, AZP 45-31/282- osady z okresu wpływów rzymskich i nowożytna
- Mieścisko, stan. 113, AZP 45-31/291 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej
- Mieścisko, stan. 119, AZP45-31/297 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych i cmentarzysko kultury pomorskiej
- Mieścisko, stan. 119, AZP45-31/297 - cmentarzysko kultury pomorskiej
- Gorzewo, stan. 1, AZP45-32/81 - cmentarzysko kultury pomorskiej
- Gorzewo, stan. 16, AZP45-32/96 - osady ludności kultury pucharów lejkowatych, wczesnobrązowa, ludności kultury łużyckiej, kultury przeworskiej, nowożytna

- Gołaszewo, stan. 1, AZP45-32/111 - osada ludności kultury ceramiki sznurowej i przedłużyckiej, cmentarzysko ludności kultury lużyckiej
- Gołaszewo, stan. 13, AZP45-32/118 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych, kultury lużyckiej i nowożytna
- Podlesie Wysokie, stan. 33, AZP 46-30/196 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych i wczesnośredniowieczna
- Podlesie Wysokie, stan. 1, AZP 46-31/1 - osada z epoki neolitu, osada kultury lużyckiej i wczesnośredniowieczna
- Podlesie Wysokie, stan. 2, AZP 46-31/2 - cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich, osada wczesnośredniowieczna i późnośredniowieczna
- Podlesie Wysokie, stan. 66, AZP 46-31/10 - osada z okresu wpływów rzymskich
- Podlesie Wysokie, stan. 62, AZP 46-31/12 – osada wczesnośredniowieczna
- Podlesie Kościelne, stan. 51, AZP 46-31/23 - osady ludności kultury pucharów lejkowatych i z okresu wpływów rzymskich
- Popowo Kościelne, stan. 39, AZP 46-31/68 - osada ludności kultury lużyckiej i z okresu wpływów rzymskich
- Nieświastowice, stan. 10, AZP 46-31/138 - osada ludności kultury lużyckiej i z okresu wpływów rzymskich
- Nieświastowice, stan. 19, AZP46-31/147 - osada ludności kultury lużyckiej i z okresu wpływów rzymskich
- Nieświastowice, stan. 20, AZP 46-31/148- osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza
- Nieświastowice, stan. 29, AZP 148/157 - z okresu wczesnego średniowiecza
- Budziejewo, stan. 3, AZP46-31/165 – grodzisko wczesnośredniowieczne?
- Budziejewo, stan. 9, AZP46-31/170 - osada wczesnośredniowieczna
- Budziejewo, stan. 11, AZP46-31/172 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych
- Budziejewo, stan. 21, AZP46-31/182 - osada ludności kultury amfor kulistych
- Jaroszewo, stan. 5, AZP46-31/220 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych i kultury lużyckiej
- Jaroszewo, stan. 6, AZP46-31/221 - osada ludności kultury lużyckiej
- Płaskowo, stan. 2, AZP46-31/236 - cmentarzysko ludności kultury pomorskiej
- Płaskowo, stan. 10, AZP 46-31/239 - osada ludności kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych i z okresu nowożytnego

- Mieścisko, stan. 10, AZP46-32/1 - obozowisko mezolityczne, osady z epoki neolitu, wczesnego brązu oraz okresu wpływów rzymskich
- Miłosławice, stan. 25, AZP 46-32/23 - osada wczesnośredniowieczna
- Miłosławice, stan. 34, AZP 46-32/32 - osada ludności kultury przeworskiej
- Piastowice, stan. 6, AZP 46-32/76 - osady ludności kultury pucharów lejkowatych i wczesnośredniowieczna
- Jaworówko, stan. 8, AZP46-32/111 -osada wczesnośredniowieczna
- Kłodzin, stan. 6, AZP46-32/136- osada wczesnośredniowieczna i późnośredniowieczna
- Kłodzin, stan. 36, AZP46-32/166 – cmentarzysko wczesnośredniowieczne

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

4.1. Stan zachowania najcenniejszych zabytków i dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy Mieścisko

Najstarszymi obiektami na terenie gminy wiejskiej Mieścisko są stanowiska archeologiczne. Na obszarze tym zewidencjonowano ich prawie tysiąc, aż w 116 zespołach. Cztery z nich wpisane są do rejestru zabytków. W Mirkowicach są to dwa stanowiska: stan. 33 związane z wczesnymi jednostkami osadniczymi i stan.1 – cmentarzysko ludności kultury łużyckiej. Kolejne dwa również związane są z ludnością kultury łużyckiej. W Budziejewie, stan. 1 jest to stanowisko osadnicze, natomiast w Podlesiu Kościelnym, stan.5 kolejne cmentarzysko. Na terenie gminy badania stacjonarne przeprowadzane są sporadycznie, a miejsca w których prowadzone są badania ratownicze podyktowane są wyłącznie realizowanymi tam inwestycjami budowlanymi. Miejsca takie objęte są strefą ochrony konserwatorskiej (zał.1). W trakcie prowadzenia robót ziemnych pojawia się ryzyko zniszczenia stanowisk archeologicznych. Największe zagrożenie stanowią nielegalnie prowadzone prace ziemne, szczególnie budowy i remonty wykonywane bez nadzoru archeologicznego. Jedynym sposobem pozyskania informacji na temat stanowisk archeologicznych jest kontrola wszelkich prac ziemnych, które powinny być każdorazowo uzgadniane z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu.

Najstarsze zabytkowe zabudowania w gminie Mieścisko to budynki sakralne. Na terenie tutejszych wsi istnieje dużo obiektów folwarcznych, cmentarzy, parków przydworkich i dworów. Samo Mieścisko nosi znamiona średniowiecznego miasta. Zachowany tutaj układ urbanistyczny posiada centralnie położony prostokątny rynek, z którego wychodziły trzy główne ulice. Kwartały urbanistyczne nie wykształciły się. W XIX wieku zabudowa miasta została wzbogacona o liczne budynki murowane. W tym okresie nastąpił też napływ ludności narodowości niemieckiej i żydowskiej, w związku z czym powstały obiekty sakralne i sepulkralne związane z wyznaniem ewangelickim i judaizmem. Przełom XIX i XX wieku przyniósł dalszą rozbudowę miasta (ulice Strzelecka, Dworcowa). Miejscem lokalizacji nowych zabudowań po II Wojnie Światowej były główne trasy, np. droga Janowiec – Wągrowiec. Dzisiejszy wygląd zabudowy średniowiecznego układu przestrzennego to budynki ściśle przylegające do siebie lub w kilkumetrowych odstępach, ustawionych kalenicowo, parterowe - rzadziej piętrowe o nachyleniu dachu 40-45 stopni. Stan zachowania

wszystkich obiektów mieszkalnych na terenie gminy jest przeciętny. Prowadzone są w nich bieżące remonty inicjowane przez ich właścicieli. Pod względem zabytkowym wiele z tych budynków utraciło charakter zabytkowy, w wyniku zmian przeprowadzonych w stolارce okiennej i drzwiowej, pokryciach dachowych i innych detalach zewnętrznych.

Na tle zabudowań Mieściska uwidacznia się zabytkowy kościół pw. św. Michała Archanioła. Kościół ten ujęty w rejestrze zabytków pod numerem nr rej.: 1016/Az dn. 11.03.1970 r., wzniesiony został w latach 1875-76, przy jego budowie wykorzystano mury wcześniejszego kościoła. Według źródeł pisanych poprzedni, XVII-wieczny obiekt murowany, uległ zniszczeniu w wyniku pożaru. Wcześniej istniała tu drewniana świątynia, znana w źródłach od wieku XV. Obiekt ten, w toku mijających stuleci, poddawany był modernizacjom, tracąc przy tym część walorów zabytkowych, np. cementowa posadzka. Bryła kościoła składa się z nawy głównej i dwóch naw bocznych oraz prezbiterium wielobocznego. Do kościoła dobudowana jest kruchta i okrągła wieżyczka ze schodami na chór i poddasze. W kościele znajdują się dwa drewniane ołtarze boczne a po prawej stronie obraz Matki Boskiej z dzieciątkiem z połowy XVIII wieku, po lewej stronie widnieje figura Jezusa ukrzyżowanego. W 2011 roku przeprowadzono remont dachu w obiekcie. Założono membranę, wymieniono blachę na wieżyczce, gdzie znajduje się chór, założono nowe łąty i nową dachówkę, następnie wymieniono całe opierzenie, na końcu wzmocniono wieżę kościoła i założono na nią nową miedzianą blachę. W ostatnich latach odnowiono ołtarz główny, zmieniono posadzkę na marmurową oraz wyremontowano prezbiterium. Do najważniejszych prac zaliczyć tu trzeba odwilgocenie murów kościoła, które uchronią budynek przed dalszymi zniszczeniami. W przyszłości w kościele Michała Archanioła planuje wykonać się renowację organów pochodzących z roku 1937 oraz odmalować obiekt. W pobliżu kościoła znajduje się plebania wybudowana w 1890 roku. W 2000 roku budynek został wyremontowany, nad wejściem głównym na kolumnach wykonano zadaszenie. W okresie międzywojennym do probostwa należały także obora, stajnia, stodoła, chlew, kuźnia i budynki warsztatowe. Po wojnie budynki te zostały przejęte przez Skarb Państwa, stajnie przeobrażono na budynek mieszkalny.

Inne kościoły murowane na terenie gminy znajdują się w Budziejewku, Jaroszewie I, Gołaszewie, Sarbii i Żabiczynie.

Kościół w Budziejewku pod wezwaniem św. Wojciecha powstał w latach 1848-1858. Wpisany jest do rejestru zabytków od 2008 roku pod nr rej.:727/Wlkp/A. W roku 2006 dzięki pomocy gminy i sponsorów w świątyni wymieniono okna i drzwi. W latach 2008-2009 wymieniono instalacje elektryczną, pomalowano ściany, zakryścię i chór.

W Gołaszewie kościół został wybudowany w 1853 roku dla gminy ewangelicko-unijnej. W 1945 roku został przekazany do użytku ludności wyznania rzymsko-katolickiego a w roku 1971 stworzono w Gołaszewie parafię pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika. W 1982 roku rozebrano emporę obejmującą nawę wzdłuż ścian bocznych, w zakrystii wydzielono ściankę z dykty i pomalowano obiekt. W 1996 roku wpisano go do rejestru zabytków pod nr rej.: 2599/A z 10.07.1996 roku. Budynek ten również wymaga prac, które uwypuklą jego zabytkowy charakter. Staraniami proboszcza i mieszkańców Gołaszewa oraz wsparcia finansowego Funduszu Kościelnego i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego został poddany remontowi dach. W latach 2003-2008 przeprowadzono generalny remont i przebudowę prezbiterium. Wymieniono pokrycie dachowe oraz zreperowano elementy konstrukcyjne więźby dachowej korpusu oraz wieży. Świątynia posiada współczesne wyposażenie.

Poewangelicki kościół w Sarbii pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej wymaga również takiego remontu. Dach w obiekcie pobudowanym w latach 1903-1905 jest w złym stanie technicznym. Zrealizowaną rewitalizację obiektu warunkuje wpis do rejestru zabytków nr rej.: 2602/A z 31.07.1996 r. Świątynia pod wezwaniem Św. Krzyża powstała dla kolonistów niemieckich, dopiero w roku 1947 wyświęcono ją na katolicką. W latach 1966-1970 usunięto w niej ambonę i przebudowano nastawę ołtarza. W 1978 roku podczas remontu rozebrano ołtarz i piec, zalano betonem ceglana posadzkę, przebudowano prezbiterium i wykonano drewniany wystrój, nowe oświetlenie, budynek pomalowano.

Świątynia w Żabiczynie nie jest objęta wpisem do rejestru zabytków. Kościół parafialny pod wezwaniem Andrzeja Boboli, tak jak plebania, która wchodzi w skład jego zespołu, wybudowany został 1939 roku. Fundatorami byli dziedzice pobliskiego folwarku. Początkowo była to kaplica, rozbudowana do pozycji kościoła w latach 70-tych XX wieku. Obiekt nie posiada wielu walorów zabytkowych.

Natomiast kościoły drewniane znajdujące się na terenie gminy Mieścisko są unikatowe. Znajdują się one w miejscowościach Popowo Kościelne i Podlesie Kościelne. Pierwszy z nich został pobudowany na miejscu starej świątyni (XII, XIII wiek?) w 1629 roku, fundatorem był dziedzic Stanisław Zagórski. W roku 1720 dobudowano do niego dwie kaplice boczne a ok. 10 lat później przebudowano cały obiekt. W 1863 roku świątynie odnowiono i pokryto łupkiem, w 1913 przeprowadzono restaurację wieży, a w 1926 roku ustawiono dokoła szereg kapliczek. W okresie międzywojennym powstała też loża. W roku 1965 wykonano konserwację kościoła, w 1977 roku dobudowano nową kostnicę, a w 1985 założono nowy dach. W latach 1988 - 1989 pokryto dach i wieżę kościoła blachą miedzianą co zakłóca

charakter zabytku, najważniejszym jest zmiana pokrycia dachowego na gontowe. Na szczególną uwagę zasługuje także zabytkowe wyposażenie kościoła. Kościół pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny wpisano do rejestru zabytków już w roku 1933 pod nr rej.: 2460/A.

Równie ciekawa jest świątynia pod wezwaniem św. Anny w Podlesiu Kościelnym, wpisana do rejestru zabytków pod numerem nr rej.: 2459/A z 10.03.1933r. Tutejsza parafia erygowana została w XIV wieku a świątynia zbudowana w roku 1380, jednak po czterech stuleciach uległa pożarowi. Z fundacji stolnika poznańskiego, Jana Rydzyńskiego, postawiono w latach 1712-1727 drewniany kościół kryty gontami, zwieńczony baniastym blaszonym hełmem z iglicą. W jego wnętrzu znajdują się: ołtarz główny i dwa boczne z XVII i XVIII wieku oraz rzeźby z XVI – XVIII wieczne. Drewniana dzwonnica jest zwieńczona daszkiem dwuspadowym, a dzwon pochodzi z 1750 r. W roku 1969 remontowano dach świątyni a w roku 1980 dokonano prac remontowych i konstrukcyjnych. W latach 1990-2001 obiekt ten przeszedł renowację.

W roku 2001 przeprowadzono również ekspertyzę dla obu drewnianych kościółków z terenu gminy, która wykazała, że oba wymagają napraw pod względem konstrukcyjnym i budowlanym.

Osobliwością Mieściska jest istnienie kilku cmentarzy i miejsc pocmentarnych: 2 przy ul. Wągrowieckiej, przy ul. Zacisze oraz cmentarz przy ul. Pocztovej. Na terenie nieczynnego cmentarza ewangelickiego utworzono lapidarium, do którego trafiają stare niemieckie nagrobki pochodzące z okolicznych wsi. Przed wojną w tym miejscu był cmentarz ewangelicki. Po II wojnie światowej cmentarz popadł w ruinę. Jeszcze w latach 70-tych XX wieku, były tu pomniki i tablice oraz kuta żelazna brama wejściowa. Cmentarz uległ zniszczeniu. W 2000 roku, z inicjatywy wójta, rozpoczęto prace remontowe. Usunięto drzewa i krzewy oraz umieszczono pomniki upamiętniające wszystkie cmentarze ewangelickie w gminie. Lapidarium zostało oficjalnie otwarte w 2005 roku. Gmina otacza opieką to miejsce rokrocznie. Dalsza opieka nad cmentarzami ewangelickimi jest możliwa po wydzieleniu odpowiednich środków z budżetu gminy.

Zabytkowe cmentarze z terenu gminy Mieścisko

- GOŁASZEWO – rzym-kat, 1. poł. XIX w. (dawny cmentarz poewangelicki)
- GÓŁKA – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- JAROSZEWO – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- JAROSZEWO – ewangelicki, poł. XIX w.

- JAWORÓWKO – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- KŁODZIN – ewangelicki, XIX/XX w.
- MIEŚCISKO – ewangelicki, XIX/XX w.
- MIEŚCISKO – rzym-kat, 2. poł. XIX w.
- MIEŚCISKO – rzym-kat, XVIII w.
- MIEŚCISKO – żydowski, XVIII/XIX w.
- MIOSŁAWICE – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- MIRKOWICE – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- MIRKOWICZKI – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- PODLESIE KOŚCIELNE – rzym-kat, 2. poł. XIX w.
- PODLESIE KOŚCIELNE – rzym-kat, ok. XIV w., przykościelny.
- PODLESIE WYSOKIE – ewangelicki, XX w.
- RUDA KOŻŁANKA – ewangelicki, XX w.
- SARBIA – ewangelicki, XX w.
- STRZESZKOWO – ewangelicki, 2. poł. XIX w.
- WIELA – ewangelicki, XIX/XX w.
- ZBIETKA – ewangelicki, poł. XIX w.
- ŻABICZYN – rzym-kat, 1. poł. XIX w.

Dwa cmentarze objęte są wpisem do rejestru zabytków:

POPOWO KOŚCIELNE – rzym-kat, 2. poł. XIX w. wpisany do rej.: 761/Wlkp/B.

BUDZIEJEWKO – rzym-kat, poł. XIX w. wpisany do rej.: 727/Wlkp/A.

Elementami składowymi cmentarzy są nie tylko groby, nagrobki, grobowce, bramy wejściowe, mury ogrodzeniowe czy ozdobne ogrodzenia miejsc grzebalnych, ale także zakomponowany układ przestrzenny składający się ze ścieżek i alejek, kwater oraz wiekowy drzewostan nasadzony jednocześnie z założeniem cmentarza.

Równie cenną grupą zabytków jest architektura świecka, zwłaszcza obiekty dworskie i folwarczne, licznie występująca na terenie gminy. Duża ich część poprzez współczesne adaptacje utraciła zabytkowe walory.

Do najciekawszych należą zespół dworu w Budziejewie, Podlesiu Kościelnym i Popowie Kościelnym.

Budynek dworu w Budziejewie powstał w latach 50 lub 60 XIX wieku. Właścicielami późno klasycystycznego obiektu byli Świniarscy, którzy zostali właścicielami wsi w roku 1846.

Majątek był własnością rodu aż do 1945 roku, kiedy przejął go Skarb Państwa. Pod koniec lat 70-tych XX wieku przeprowadzono w nim remont generalny, który silnie zmienił jego zabytkowy charakter. W latach 1982-1995 istniało tu przedszkole a stan budynku był zły. XXI wiek to duże zmiany dla obiektu. Stał się własnością prywatną i został całkowicie odrestaurowany. Na chwilę obecną jego stan jest bardzo dobry. W roku 2008 otrzymał główną nagrodę w ogólnopolskim konkursie "Modernizacja Roku 2008" w kategorii obiektów hotelarsko-turystycznym" organizowanym przez Stowarzyszenie Ochrony Narodowego Dziedzictwa Materialnego.

Majątek w Podlesiu Kościelnym posiadał wielu interesujących właścicieli ale najciekawszym był Napoleon Rutkowski, kompozytor pieśni i utworów salonowych. Eklektyczny, parterowy budynek dziś jest w dostatecznym stanie. Widoczne są na nim złuszczenia tynku, którego przyczyny doszukiwać się można w zawilgoceniu murów. Remont obiektu przeprowadzono w 1986 roku. W parku znajduje się pomnik upamiętniający mord na mieszkańcach Rogoźna. Ósmego września żołnierze Wehrmachtu rozstrzelali tutaj osiem osób. Dziś dwór dzierżawi osoba prywatna a właścicielem jest gospodarstwo rolne przekształcone z PGR.

W drugiej połowie XIX wieku powstał dwór w Popowie Kościelnym. Popowo Kościelne na początku XIV wieku było w rękach rodu Opalów, następnie przez dwa wieki Popowskich. Na początku XVII wieku właścicielem wsi był Jan Smuszewski, a po nim Stanisław Zagórski. Pod koniec XVIII wieku właścicielem lub dzierżawcą majątku był kanonik gnieźnieński Dorpowski. Od 1900 r. aż do końca II wojny światowej popowska majątność znajdowała się w rękach rodziny Gersdorffów. Był to nowoczesny i dobrze prosperujący folwark, prowadzono w nim m.in. hodowlę koni. Po wojnie majątek przejął Skarb Państwa. Przez wiele lat Popowo Kościelne było siedzibą dużego Przedsiębiorstwa PGR. W latach 20-tych XX wieku od strony południowej został rozbudowany, od strony ogrodu dobudowano altanę, po stronie północnej powstał ryzalit. W roku 1974 przeprowadzono remont generalny. W roku 1994 naprawiono strop w części parterowej, wyremontowano poddasze i wymieniono instalacje elektryczną. Budynek jest własnością prywatną, jego stan jest dobry.

Wokół wszystkich obiektów dworskich znajdowały się elementy zieleni. Dziś wszystkie parki dworskie z terenu gminy są w złym stanie. Starodrzew wymaga pielęgnacji, układy zieleni są zaburzone przez dziko rosnące rośliny. W Budziejewie ogród jest zmodernizowany, posadzono nowe drzewa i krzewy ozdobne. Również wprowadzono nową architekturę ogrodową, która podobnie jak roślinność odbiega od pierwotnego stanu. Największy potencjał posiada park w Popowie Kościelnym, gdzie zachował się układ zieleni (wraz ze stawem) i starodrzew w dobrym stanie.

Na terenie gminy Mieścisko planowane są następujące inwestycje, podczas których istnieje ryzyko zniszczenia lub uszkodzenia obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych:

- budowę sieci wodno – kanalizacyjnej dla osiedla domków jednorodzinnych przy ul. Św. Wojciech w Mieścisku
- rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej we wsi Popowo Kościelne – osiedle jednorodzinne budownictwa mieszkalnego
- rozbudowa sieci wodociągowej we wsi Gołaszewo
- rozbudowa sieci wodociągowej w Mieścisku na ul. Janowieckiej
- budowa awaryjnego ujęcia wód głębinowych dla Stacji Uzdatniania Wody w Miłosławicach
- rozbudowę oczyszczalni ścieków w Mieścisku
- budowę kanalizacji sanitarnej w miejscowościach Budziejewo, Nieświastowice, Podlesie Wsokie, Sarbia
- budowa kanalizacji sanitarnej dla rejonu Mieścisko ul. Ruda
- przebudowa chodnika w Zakrzewie
- przebudowa chodnika w Kłodzinie
- budowa nawierzchni asfaltowej na drogach dojazdowych do pól omych
- położenie nawierzchni asfaltowej na ulicach Buczka i Strzeleckiej oraz utwardzenie drogi Św. Wojciecha w Mieścisku
- tymczasowe utwardzenie dróg na osiedlu domków jednorodzinnych w Popowie Kościelnym
- położenie chodnika na ul. Kościelnej w Mieścisku
- budowa sali sportowej w Mieścisku

W celu ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego wyżej wymienione inwestycje powinny być realizowane w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu.

4.2. Uwarunkowania ochrony zabytków i dziedzictwa archeologicznego wynikającego z programów zewnętrznych

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z naniesieniem zmiany studium dla obszaru wsi Gołaszewo, Żabiczyn i Nieświastowice.

Uchwała ta podjęta została z dn. 19 grudnia 2002 r. o Nr Uchwały: III/23/2002 a zmieniona Uchwałą nr: XIV/111/08 z dn. 20 sierpnia 2008r. Jest to dokument planistyczny, w którym

ustalono główną *Misję*, która gmina powinna spełnić: „Gmina Mieścisko obszarem o zrównoważonym rozwoju opartym o nowoczesne rolnictwo, z rozwijającą się drobną przedsiębiorczością ukierunkowaną na przetwórstwo rolno-spożywcze. Gmina w pełni zwodociągowana i skanalizowana o wysokim poziomie oświaty zdrowotnej i prostą drogą do stolicy Wielkopolski”.

Dla Gminnego programu opieki nad zabytkami najważniejsze w owym dokumencie są ustalenia związane z takimi aspektami jak: rewitalizacja obszarów „popegeerowskich”, rozbudowa bazy oświatowej, rozbudzenie przynależności do danego regionu, tworzenie warunków do rozwoju różnych form kultury, aktywizowanie środowisk kulturotwórczych. *Studium* wymienia zabytkowe układy parkowe, pomniki przyrody znajdujące się na terenie gminy, obszar ochrony doliny Wełny, podkreśla ich niezwykle istotne znaczenie. Podkreśla się w nim bliskość takich ośrodków jak Gniezno i Wągrowiec. W rozdziale 5. zamieszczono uwarunkowania wynikające z ochrony dóbr kultury, w których skład wchodzi obiekty zabytkowe na obszarze gminy i stan dziedzictwa kulturowego na tym terenie. W dokumencie tym warunkuje się założenia, które mają znaczący wpływ na zachowanie zabytkowych przestrzeni, są to:

- sposób usytuowania budynku na działce (odległość od granic, określenie frontu)
 - procentowy układ powierzchni zabudowanej działki w stosunku do powierzchni niezabudowanej
 - liczba kondygnacji
 - rodzaj dachu i sposób ustawienia kalenic
 - zalecane detale architektoniczne i sposób wykończenia,
- oraz w niektórych przypadkach:
- zalecane rozwiązania funkcjonalne np. układ budynków w zagrodzie
 - specjalne wymogi kompozycyjne np. określone proporcje, itp.
 - elementy małej architektury takich jak ogrodzenia, nawierzchnie, śmietniki, latarnie, ławki, kioski, słupy ogłoszeniowe, stacje transformatorowe, studnie itp.

4.3. Uwarunkowania ochrony zabytków i dziedzictwa archeologicznego wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Zgodnie z Art. 7 Ustawy *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (ogłoszenie jednolitego tekstu ustawy Dz. U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014r.), ustalenia ochrony zawarte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego są jedną z form i sposobów ochrony zabytków. Gmina Mieścisko posiada cztery aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

1. *Uchwała nr VII/39/2015 z dn.20 maja 2015 roku dotycząca zatwierdzenia dotychczasowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej, w tym zakresie energii ze źródeł odnawialnych w Jaworówku.*

Podpunkt 3 w punkcie 6 dotyczący zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego – nakazuje adaptację istniejących zadrzewień i zakrzewień pełniących funkcję korytarzy ekologicznych oraz zieleni izolacyjnej.

W punkcie 7 ustala się, iż w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury wszelkie prace ziemne w tym rejonie muszą posiadać nadzór archeologiczny a zabytkowa cegielnia poddana może zostać adaptacji jedynie po wcześniejszych konsultacjach z pracownikami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. *Uchwała nr VIII/60/07 z dnia 12 września 2007 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy letniskowej w Piastowicach, działki nr ewid. Od 45/1 do 45/84, 33, 36/3 oraz części drogi gminnej nr ewid. 35*

W punkcie 8 znajdują się ustalenia dotyczące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Mianowicie nakłada wymóg nadzoru archeologicznego na każdego kto zechce rozpocząć inwestycje budowlane na działkach 45/1 – 45/84, 33, 35, 36/3.

3. *Uchwała nr XIV/113/08 z dn. 20 sierpnia 2008 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej i zabudowy techniczno-produkcyjnej z funkcją mieszkaniową w Popowie kościelnym- w rejonie dróg powiatowych nr 1697P Popowo Kościelne- Budziejewo oraz dróg nr 1652P Ruda Koźlanka – granica gminy Mieścisko.*

W punkcie 7 ustalono również zasady dotyczące ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zabraniają przekształceń naturalnego terenu. Punkt 8 natomiast dotyczy bezpośrednio ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Jak poprzednio, nakłada na inwestycje w tym rejonie obowiązek nadzorów archeologicznych.

4. *Uchwała nr XV/120/04 z dn. 14 października 2004 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy jednorodzinnej i usługowej w Mieścisku, rej. ul. św. Wojciecha*

W tym Planie, w punkcie 8 opisane są normy ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Podpunkt pierwszy wnosi możliwość modernizacji i przebudowy obiektów zabytkowych na terenie chronionego obszaru urbanistycznego pod warunkiem kontynuowania zasad sytuowania budynków zgodnych z istniejącą kompozycją urbanistyczną i respektowanie warunków ustalonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ponadto, wszelkie prace budowlane nad obiektami objętymi wpisem do rejestru zabytków bądź wpisem do gminnej ewidencji zabytków powinny być poprzedzone zgłoszeniem do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz zezwoleniem wydanym przez ten urząd. Również ten region objęty jest obowiązkowym nadzorem archeologicznym.

Ponadto wszystkie lokalne plany zagospodarowania warunkują wygląd przestrzeni architektonicznej, podobnie jak w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*, mając na celu zachowanie ładu przestrzennego i zabytkowej przestrzeni.

W koncepcjach jest stworzenie kolejnych lokalnych planów zagospodarowania przestrzennego dla kolejnych miejscowości. Uchwałami z dnia 31 lipca 2015 roku postanowiono o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego tereny obrębu geodezyjnego:

Mirkowice - Uchwała nr X/55/15

Zakrzewo - Uchwała nr X/54/15

Żabiczyn - Uchwała nr X/53/15

4.4. Uwarunkowania ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego wynikające z obszarów ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

Na podstawie *Ustawy o ochronie przyrody* z dnia 14 maja 2013 roku (Dz. U. z 2015, poz. 1651 ze zm.) formami ochrony przyrody są parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000 oraz obszary chronionego krajobrazu a także pomniki przyrody, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochrona gatunkowa flory i fauny.

We wspomnianym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z naniesieniem zmiany studium dla obszaru wsi Gołaszewo, Żabiczyn i Nieświastowice opisuje się znaczenie położenia gminy Mieścisko w dolinie rzeki Wełny* zawarte jest:

„Część gminy położona w dolinie rzeki Wełny, proponowana jest do szczególnej ochrony przyrody w postaci obszaru chronionego krajobrazu pod nazwą *Dolina Wełny* sięgający od źródeł Wełny do jej ujścia do Warty”. Wiadomym jest, iż walory przyrodnicze odgrywają dużą rolę w projektowaniu strategii promocji i rozwoju. Obszar chronionego krajobrazu „Dolina Wełny i Rynna Gołaniecko –Wągrowiecka”, utworzony został na mocy rozporządzenia nr 5/98 Wojewody Pilskiego z dn. 15 maja 1998 r. (Dz. U. Woj. Wlkp. z 1998 r., nr 13, poz. 83). Dokument ten chroni teren doliny rzeki Wełny i rynny gołaniecko-wągrowieckiej wraz z całym jej dobrodziejstwem w postaci formy terenu, flory i fauny czyli „tereny objęte ochroną ze względu na wyróżnianie się walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi oraz zróżnicowanymi ekosystemami, odznaczającymi się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z masową turystyką i wypoczynkiem lub istniejące albo odtwarzane korytarze ekologiczne”. Ranga doliny Wełny została podkreślona poprzez włączenie jej do Krajowej Sieci Ekologicznej jako korytarza ekologicznego o znaczeniu krajowym.

Istotny aspekt w związany z ochroną zabytków odgrywa również właściwa opieka nad zespołami zieleni zarówno w układach parkowych, jak i starodrzewy znajdujące się na gminnych cmentarzach. Na terenie gminy wiejskiej Mieścisko znajdują się zabytkowe parki podworskie i wiejskie:

BUDZIEJEWO – park dworski

GORZEWO – park

JAWORÓWKO – park dworski

NIEŚWIASTOWICE – park dworski

PODLESIE KOŚCIELNE – park dworski

POPOWO KOŚCIELNE – park

ZAKRZEWO – park dworski

ZBIETKA – park

ŻABICZYN – park dworski

Prawie wszystkie z tych obiektów wymagają rewaloryzacji, ponieważ są w złym stanie. Starodrzew wymaga pielęgnacji, układy zieleni są zaburzone przez dziko rosnące rośliny.

Na terenie gminy znajdują się również cztery pomniki przyrody. Pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je od innych tworów są pomnikami przyrody.

Są to:

1. lipa szerokolistna o obwodzie na wys. pierśnicy 340 cm - rosnąca przy kościele w miejscowości Popowo Kościelne,
- 2.i 3. lipa szerokolistna - o podwójnym pniu, o obwodach na wys. pierśnicy 420 i 405 cm, rosnąca przy kościele w miejscowości Popowo Kościelne,
4. głaz (czerwony granit) - Kamień św. Wojciecha o obwodzie 20,5 m usytuowany 300 m od kościoła w Budziejewku.

Uwarunkowania ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego wynikające z obszarów ochrony przyrody i równowagi ekologicznej dotyczące obszaru gminy Mieścisko zawarte są także w *Programie ochrony środowiska dla powiatu wągrowieckiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2019*. Prezentuje on aktualną sytuację ekologiczną powiatu wągrowieckiego oraz określa politykę rozwoju ochrony środowiska na jej terenie. Dokument ten wymienia najcenniejsze zabytki powiatu, z gminy Mieścisko są to kościoły w Popowie Kościelnym, Podlesiu Kościelnym i samym Mieścisku oraz pałac z Żabicyzna.

W gminie Mieścisko znajdują się też jeden nieposiadający nazwy użytek ekologiczny. Utworzony Uchwałą nr VI/55/2003 z dn. 24 czerwca 2003 roku obejmuje obszar 0,28 ara okresowo zalewanych łąk i bagien o dużych walorach przyrodniczych.

5. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędne cele gminnego programu opieki nad zabytkami zostały zawarte w rozdziale 1.2 na podstawie art. 87 ust. 2 z dnia 10 września 2014r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. 2014 poz. 1446).

Program opieki nad zabytkami dla gminy Mieścisko na lata 2016-2019 zakłada następujące cele: realizowanie zadań samorządu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, stworzenie zintegrowanych zasad zagospodarowania przestrzeni, monitorowanie stanu zachowania i stanu prawnego zabytków, realizację i wspieranie działań mających na celu poprawę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, promocję zabytków, upowszechnianie wiedzy

dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego, eksponowanie obiektów zabytkowych i wykorzystanie ich w celach rozwoju turystyki, wspieranie programów i inicjatyw mających na celu promocję walorów kulturowych regionu oraz edukację w zakresie ochrony dóbr kultury.

6. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

6.1. Realizacja *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy mieścisko na lata 2011-2014.*

Dotychczasowa opieka nad zabytkami realizowana była na terenie gminy Mieścisko poprzez następujące działania:

1. Opracowanie i uchwalenie Uchwały nr VII/46/07 Rady Gminy Mieścisko z dnia 29.07.2007 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
2. Podjęcie Uchwały NR XIX/155/09 Rady Gminy Mieścisko z dnia 25 marca 2009 roku w sprawie: przyznania dotacji na renowację kościoła p.w. Św. Wojciecha w Budziejewku – 17.000 zł.
3. Podjęcie Uchwały NR XXIII/172/09 Rady Gminy Mieścisko z dnia 30 lipca 2009 roku w sprawie: zmiany uchwały nr XIX/155/09 Rady Gminy Mieścisko z dnia 25 marca 2009r. w sprawie przyznania dotacji na renowację kościoła p.w. Św. Wojciecha w Budziejewku – zwiększenie do 25500zł.
4. Podjęcie uchwały nr V/22/15 Rady Gminy Mieścisko z dnia 18.03.2015r. w sprawie przyznania dotacji na prace konserwatorskie i restauratorskie – strop kościoła św. Michała Archanioła w Mieścisku – 20000zł.
5. Bieżąca pomoc w pozyskiwaniu środków zewnętrznych przez :
 - Parafię pw. Św. Michała Archanioła w Mieścisku – zabytkowy kościół w Mieścisku - remont dachu kościoła
 - Parafię pw. Św. Kazimierza w Jaroszewie Drugim – remont dachu kościoła
6. Opracowanie Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych – etap I – karty zabytków w Mieścisku.
7. Opracowanie Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych – etap II – karty zabytków na terenie gminy.

6.2. Określenie sposobów realizacji celów gminnego programu opieki nad zabytkami

Głównymi zadaniami jakie Gmina Mieścisko przewidziała zrealizować w latach 2014-2018 są koordynacja działań potencjalnych beneficjentów w sferze pozyskiwania środków finansowych, głównie na rzecz lokalnych parafii i właścicieli prywatnych oraz dofinansowanie prac modernizacyjnych, renowacyjnych i porządkowych na terenie obiektów zabytkowych, zwłaszcza kościołów z terenu gminy oraz zabytków ruchomych będących własnością parafii.

Wymienione w poprzednim rozdziale cele będą realizowane poprzez podjęcie następujących działań:

1. Weryfikację i ciągłą aktualizację gminnej ewidencji zabytków (ewentualne włączenie i wykluczenie zabytków w GEZ) poprzedzone konsultacjami z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
2. Ochronę przed zniszczeniem wykazanych w gminnej ewidencji zabytków nawarstwień kulturowych i stanowisk archeologicznych poprzez wypełnianie przez inwestorów wytycznych konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Ochronę przed zniszczeniem wykazanych w gminnej ewidencji zabytków obiektów architektonicznych, poprzez monitorowanie stanu zachowania i stanu prawnego zabytków.
4. Realizację i wspieranie działań mających na celu poprawę ich zachowania i wypełnianie przez inwestorów wytycznych konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
5. Bieżącą aktualizację stanów własności w przypadku zmian właścicieli obiektów zabytkowych.
6. Zawiadomienie właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach ustawowych związanych z użytkowaniem miejsc tego typu oraz źródłach finansowania prac remontowych i konserwatorskich oraz bieżące informowanie ich o wszelkich zmianach.
7. Zabezpieczenie środków finansowych na dotacje na prace renowacyjne, konserwatorskie, restauratorskie i remonty zabytków wpisanych do rejestru, ustalenie odpowiednich zasad przyznawania dotacji, a także partycypacja finansowa samorządu w uzgodnionych pracach.
8. Interwencję samorządu na brak stosownej opieki nad zabytkami poprzez zawiadomienie właścicieli obiektów o konsekwencjach zaniedbań w zakresie utrzymania

obiektów i ich nieprawidłowego użytkowania. Należy również wykonywać wizję lokalną przez osobę do tego wyznaczoną. Powinien zostać sporządzony program społecznego monitorowania stanu zabytków i przestrzeni zabytkowej; a o naruszeniach związanych z niewłaściwym użytkowaniem obiektów zabytkowych należy zawiadomić Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

9. Opracowanie programu promocji gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego poprzez stworzenie koncepcji działań w tym zakresie a następnie ich realizowanie.
10. Wspieranie projektów dokumentujących wartości niematerialne dziedzictwa kulturowego.
11. Wspieranie inicjatyw mających na celu upamiętnienie ważnych wydarzeń historycznych regionu.
12. Wspieranie imprez propagujących wydarzenia historyczne, kulturowe, etnograficzne związanych z regionem.
13. Współpracę z organizacjami pozarządowymi i wspieranie ich działań w zakresie promocji historii i kultury regionu.
14. Wspieranie badań archeologicznych ze względu na niedostateczne rozpoznanie nawarstwień kulturowych. Szczególną uwagę należy zwrócić na pomoc w organizacji badań prowadzonych w obszarze zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.
15. Organizowanie i wspieranie konferencji naukowych, popularyzacyjnych, imprez okolicznościowych oraz innych szeroko pojętych działań mających na celu utrwalanie w pamięci mieszkańców, ważnych wydarzeń historycznych, tradycji regionalnych oraz wybitnych postaci związanych z regionem.
16. Prowadzenie i wspieranie działalności wydawniczej dotyczącej zasobów dziedzictwa kulturowego i jego promocji.

6.3. Sporządzenie i ciągła aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

Fundamentem jest konieczność założenia i prowadzenia przez gminę gminnej ewidencji zabytków w postaci kart adresowych, na których znajdują się podstawowe dane identyfikacyjne dla danego obiektu, fotografie oraz jego opis.

Na obszarze gminy wiejskiej Mieścisko znajduje się 247 obiektów zabytkowych, spośród których wiele posiada kompletną dokumentację przygotowaną przez służby konserwatorskie oraz niemal tysiąc stanowisk archeologicznych. Gminna ewidencja zabytków, posiadająca

obecnie formę wyjściową, powinna być poddana uzupełnieniu i weryfikacji. Jednym z działań mających na celu uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków powinno być rozpoczęcie inwentaryzacji zabytków tzw. „małej architektury” (kapliczki, krzyże, pompy, studnie itp.), wraz z ustaleniem ich lokalizacji i opracowaniem kart ewidencyjnych z dokumentacją fotograficzną. Do tej pory, opiekę nad figurami świętych i krzyżami sprawuje Parafia św. Michała Archanioła w Mieścisku.

6.4. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Walory przyrodnicze całej gminy wiejskiej Mieścisko sprzyjają rozwojowi turystyki. Zagadnienia związane z tą problematyką, wraz ze szczegółową analizą, zostały uwzględnione w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z naniesieniem zmiany studium dla obszaru wsi Gołaszewo, Żabiczyn i Nieświastowice* (XIV/111/08 z dn. 20 sierpnia 2008 r.). Ofertę turystyczną można oprzeć na walorach dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Drewniane świątynie w Popowie i Podlesiu, zabytki archeologiczne o własnej formie krajobrazu, kamień św. Wojciecha w Budziejewku czy miejsce pamięci z Podlasia Kościelnego to jedne z wielu atrakcji historycznych, które ożywiają turystykę w tym regionie. Na dodatek, istnieją tu dogodne warunki do rozwoju turystyki pieszej, rowerowej czy wodnej. Przez teren gminy przebiega szlak rowerowy. Jest to północny odcinek *Cysterskiego szlaku rowerowego*. Tutaj także znajduje się szlak kajakowy na rzece Welnie. Ożywienie szlaków wymaga stworzenia odpowiedniej infrastruktury turystycznej i poparcia tej inicjatywy wydawnictwami promującymi zagadnienie, zarówno wśród turystów, jak i mieszkańców.

Krajobraz kulturowy oraz walory przyrodnicze umożliwiają kreację nowych, tematycznych szlaków pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych o charakterze lokalnym i krajowym. Ich wytyczeniu powinno towarzyszyć zwiększenie funkcjonalności komunikacyjnej w przestrzeni gminy. Część rozwiązań w tym zakresie zostało uwzględnionych w odpowiednich dokumentach.

Innym zadaniem są starania gminy o przejęcie terenów kolejowych. Nieczynna linia Skoki – Janowiec Wielkopolski mogłaby stać się szlakiem turystycznym, np. ścieżką rowerową z wykorzystaniem nasypów kolejowych po zdemontowaniu torowisk albo rowerowo – drezynową z mijankami na stacjach kolejowych w Gołaszewie i Popowie Kościelnym, które

odgrywałyby w tym systemie rolę stacji pośrednich zapewniających podróźnym podstawową obsługę turystyczną.

Warto nadmienić tutaj, iż Biblioteka w Mieścisku jest inicjatorem zdobycia dofinansowania w ramach Programu „Dziedzictwo kulturowe – priorytet V – ochrona zabytków archeologicznych”.

Bardzo ciekawym projektem zainicjowanym przez władze gminy a realizowanym ze środków unijnych jest program ze środków unijnych „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” polegająca na poprawie infrastruktury i wizerunku poszczególnych miejscowości. Dzięki temu przedsięwzięciu bardzo korzystnie zmieniło się oblicze Mieściska, Żabicy, Sarbii i Popowa Kościelnego.

6.5. Określenie sposobów realizacji celów gminnego programu opieki nad zabytkami

Prawidłowa realizacja *Programu gminnej opieki nad zabytkami dla gminy Mieścisko na lata 2016 – 2019* jest warunkowana powierzeniem zawartych w nim zadań właściwemu pracownikowi Urzędu Gminy. Wyznaczona osoba rozpocznie współpracę z jednostkami organizacyjnymi gminy w celu sprawnego wdrażania i przeprowadzania programu. W zakresie obowiązków pracownika będzie się mieścić rozwiązywanie bieżących problemów z zakresu ochrony dóbr kultury, działania w zakresie informacji i doradztwa, m. in. informowanie o możliwościach pozyskiwania funduszy na prace remontowe i renowacyjne obiektów a także właściwe metody opieki nad nimi. Działania osoby odpowiedzialnej za prawidłową realizację programu będą odbywać się w ścisłej współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu. Ważną rolę w realizacji założeń programu będzie odgrywać współpraca z zainteresowanymi instytucjami, organizacjami i osobami prywatnymi.

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Fundamentem instrumentarium *Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mieścisko na lata 2016-2019* są wszelkie obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno- ekonomicznych i finansów publicznych. Z założenia,

realizacja gminnego programu opieki nad zabytkami oparta zostanie na następujących grupach instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne oraz instrumenty kontrolne. Są to możliwe wybory dla Samorządu w celu wykonania jak najlepszej realizacji *gminnego planu opieki nad zabytkami*.

1. instrumenty prawne:

- przepisy ustawowe, programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego
- dokumenty wydane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

2. instrumenty finansowe:

- środki pochodzące z budżetu zatwierdzone uchwałą Rady Gminy
- środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej
- środki pochodzące z programów operacyjnych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje
- subwencje
- dofinansowania
- nagrody zachęty finansowane dla właścicieli zabytków
- nagrody

3. instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów programów dotyczących ochrony dziedzictwa narodowego uwzględnionych w strategiach wojewódzkich i lokalnych
- stworzeniem zespołu odpowiedzialnego za realizację zadań *Programu opieki nad zabytkami*
- współpraca z ośrodkami akademickimi i naukowymi

4. instrumenty kontrolne:

- aktualizacja informacji zawartych w gminnej ewidencji zabytków
- aktualizacja informacji dotyczących regulacji stanów własnościowych obiektów zabytkowych
- aktualizacja informacji dotyczących zabytków (stan zachowania, przeprowadzane prace)
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

5. instrumenty społeczne:

- współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi
- edukacja kulturowa
- promocja dziedzictwa kulturowego i zabytków z terenu miasta
- komunikacja z lokalną społecznością dotycząca *Programu*

8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Realizacja założeń *Programu opieki nad zabytkami* będzie należeć do kompetencji wyznaczonego pracownika Urzędu Gminy. Zapisy ustawowe zakładają, iż sprawozdanie z realizacji programu powinno być sporządzone co dwa lata, a obowiązek jego przygotowania spoczywa na wójcie. Sprawozdanie zostanie z kolei przedłożone do akceptacji rady gminy, która musi ocenić stan adaptacji programu. W dokonaniu oceny może ewentualnie uczestniczyć Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu oraz organizacje działające na obszarze gminy wiejskiej, zajmujące się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Aktualizacja *Programu* powinna odbyć się 4 lata po przyjęciu go przez Radę.

9. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania ochrony zabytków wobec założeń gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w ustawie *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (jednolity tekst ustawy Dz. U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014 r.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiekcie zabytkowym na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Pomocne w realizowaniu zadań wynikających z przyjęcia *Programu opieki nad zabytkami* mogą być fundusze zewnętrzne.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

1. Z budżetu gminy wiejskiej Mieścisko, gdzie finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy, lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek, lub zakładów budżetowych oraz pozostałych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.
2. Z budżetu Powiatu Wągrowieckiego w ramach dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze powiatu wągrowieckiego.
3. Z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, w ramach przyznanej dotacji na prace, zgodne z art. 77 ustawy *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 10 września 2014r.(Dz. U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014r.).
4. Finansowanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda, (zgodne z art. 77 ustawy z dnia 10 września 2014r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*).
5. Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 10 września 2014r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy.

Art. 77 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na następujące działania:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Zazwyczaj udziela się dotacji w wysokości 50 % nakładów koniecznych na wyżej wymienione działania. 100% dotacji udziela się w przypadku, gdy:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Aktualnym programem, który bezpośrednio dotyczy tematyki dofinansowań, jest „Dziedzictwo kulturowe”. Jego celem jest „ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewaloryzacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne”. Środki finansowe w ramach tego projektu, które dotyczyć mogą gminy Mieścisko, przyznawane są w oparciu o wymienione poniżej priorytety:

- priorytet „Ochrona zabytków”, którego celem jest ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewaloryzacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne.
- priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych”, którego celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.
- priorytet „Wspieranie działań muzealnych”, którego celem jest ochrona, zachowanie, prezentacja i popularyzacja materialnego dziedzictwa kulturowego.

- priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”
- priorytet „Kultura ludowa”, którego celem jest wzmacnianie poczucia tożsamości regionalnej poprzez zachowanie, dokumentowanie i przekaz elementów kultury ludowej. Popularyzacja różnorodnych zjawisk kultury ludowej.

Z dotacji unijnych w ramach:

1. Fundusze strukturalne, dystrybuowane poprzez:

- Regionalne Programy Operacyjne,
- Program Operacyjny "Infrastruktura i Środowisko",
- Program Operacyjny "Innowacyjna Gospodarka",
- Program Operacyjny "Kapitał Ludzki",
- Programy „Europejskiej Współpracy Terytorialnej”.

2. Programy regionalne, adresowane do konkretnych regionów kraju.

3. Programy wspólnotowe adresowane bezpośrednio do sektora kultury:

Programy ogłaszane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego są corocznie aktualizowane, a informację o nich można uzyskać na stronie internetowej:

<http://www.mkidn.gov.pl>.

Załączniki:

1. Mapa obszaru stref ochrony konserwatorskiej.
2. Mapa z lokalizacją stanowisk archeologicznych.

Bibliografia:

Kanon opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami nie wymaga umieszczania przypisów, jednakże nadmienić trzeba, iż do przygotowania *Programu gminnej opieki nad zabytkami dla gminy Mieścisko na lata 2016 – 2019* wykorzystano następujące materiały źródłowe:

Anders A.

1981 *Nad dolną Welną: Oborniki – Rogoźno - Wągrowiec*. Poznań.

Buczyński A.

1972 *Oborniki, Wągrowiec i okolice*. Poznań.

Chłodnicki M., Okupny B.

1993 *Gmina Mieścisko „z zamierzchłych czasów”*. Mieścisko.

Callier E.

1894 *Kronika żałobna utraconej w granicach W. X. poznańskiego ziemi polskiej. Powiat wągrowiecki*. Poznań.

Gniatkowski W., Kruszka K., Mianowski J. Płatkiewicz Z. Wyrwa A.M.

1998 *Ziemia wągrowiecka*. Nr 3. Wągrowiec.

Kaleniewicz A.

2008 *Cysterski szlak rowerowy w północnej Wielkopolsce*. Murowana Goślina.

Klonder A.

2010 *Pałuki w dobie wczesnonowożytnej*. Gołańcz.

Kondracki J.

1981 *Geografia fizyczna Polski*. Warszawa.

Michałowski A., Balik I., Bojarska J., Sulimierska A. (red.)

2001 *Krajobraz kulturowy. Warsztaty dla nauczycieli i metodyków*. Warszawa

Patro G.

1985 *Gmina Mieścisko. Zarys dziejów*. Wągrowiec.

2002 *Powiat Wągrowiecki (1797-1975)*. Wągrowiec.

2002 *Miejscowości wchodzące w skład gminy Mieścisko*. Wągrowiec

Paliński P.

1932 *Powiat Wągrowiecki*. Wągrowiec

Strony internetowe:

<http://www.bip.miescisko.pl>

<http://www.miescisko.nowoczesnagmina.p>

Anna Komorowska „krajobraz kulturowy w Polsce – dziedzictwo kulturowe i nowa tożsamość s.3, w <http://www.architekci.pl/doc/a-kraj-kult.pdf>

<http://www.archidiecezja.pl/>

Programy i ustawy:

- *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mieścisko z naniesieniem zmiany studium dla obszaru wsi Gołaszewo, Żabiczyn i Nieświastowice*. Uchwała nr: III/23/2002 z dn. 19 grudnia 2002 r. zmiana Uchwała

nr: XIV/111/08 z dn. 20 sierpnia 2008r. Zmieniona Uchwałą XXVI/195/13 z dnia 10 września 2013r.

- *Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 r.* przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 19.12.2005 r.
- *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego U chwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.
- *Tezy do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod kierownictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby.
- *Strategia rozwoju Powiatu Wągrowieckiego*, przyjęta uchwałą Rady Powiatu Wągrowieckiego nr XXVIII/139/2001 z 8. marca 2001r.
- *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*, przyjęty przez Radę Ministrów Uchwałą nr 125/2014 z dn. 24 czerwca 2014r.
- *Program ochrony środowiska dla powiatu wągrowieckiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018, Wągrowiec 2011.*
- *Plan rozwoju lokalnego powiatu Wągrowieckiego na lata 2006-2015*, Uchwała Nr XXIV/115/2004 z dnia 28 października 2004, zmieniona Uchwałą Nr XL/213/2006 z dnia 22 lutego 2006 r.
- *Ustawa O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* ogłoszenie jednolitego tekstu ustawy Dz. U. 2014 poz. 1446 z dn. 10 września 2014r.
- *Ustawy o ochronie przyrody* z dnia 14 maja 2013 roku (dz. U. z 2013, poz. 627)

